

Kennismarkt

27 april 2010

werkdOCUMENTEN

Natuur & Milieu

Wettelijke Onderzoekstaken

wot

Van onderbouwend onderzoek Wageningen UR
naar producten Planbureau voor de Leefom

Biodiversiteit

Economische context

Milieu

Bestuur & Samenleving

Landschap

WAGENINGEN UR

For quality of life

Kennismarkt 27 april 2010

De reeks 'Werkdocumenten' bevat tussenresultaten van het onderzoek van de uitvoerende instellingen voor de unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu (WOT Natuur & Milieu). De reeks is een intern communicatiemedium en wordt niet buiten de context van de WOT Natuur & Milieu verspreid. De inhoud van dit document is vooral bedoeld als referentiemateriaal voor collega-onderzoekers die onderzoek uitvoeren in opdracht van de WOT Natuur & Milieu. Zodra eindresultaten zijn bereikt, worden deze ook buiten deze reeks gepubliceerd.

Dit werkdocument is gemaakt conform het Kwaliteitshandboek van de WOT Natuur & Milieu en is goedgekeurd door Harm Houweling (deel)programmaleider WOT Natuur & Milieu.

Kennismarkt 27 april 2010

Van onderbouwend onderzoek
Wageningen UR naar producten
Planbureau voor de Leefomgeving

Werkdocument 200

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu

Wageningen, april 2010

©2010 **Planbureau voor de Leefomgeving**

Postbus 303, 3720 AH Bilthoven

Tel: (030) 274 274 5; fax: (030) 274 44 79; e-mail: info@pbl.nl

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu

Postbus 47, 6700 AA Wageningen

Tel: (0317) 48 54 71; Fax: (0317) 41 90 00; e-mail: info.wnm@wur.nl

---

De reeks WOt-werkdocumenten is een uitgave van de unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, onderdeel van Wageningen UR. Dit werkdocument is verkrijgbaar bij het secretariaat. **Het document is ook te downloaden via www.wotnatuurenmilieu.wur.nl.**

Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, Postbus 47, 6700 AA Wageningen

Tel: (0317) 48 54 71; Fax: (0317) 41 90 00; e-mail: info.wnm@wur.nl; Internet: www.wotnatuurenmilieu.wur.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De uitgever aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Posters Kennismarkt 27 april 2010

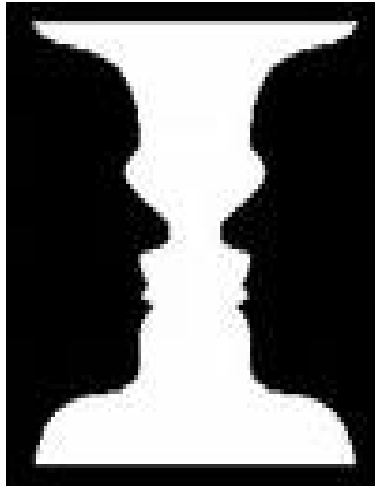
Nr.	Auteurs	Titel poster
1	Marcel Pleijte & Trond Selnes	Bestuurskunde en Planbureau voor de Leefomgeving
2	Marcel Pleijte & Trond Selnes	Twee werelden - twee maten. Ambigüiteit en effectiviteit in natuurbeleid en landschapsbeleid
3	Agnes van den Berg, Marijke van Winsum-Westra, Sander van der Jagt & Frank Veeneklaas	Beleving van landschapsveranderingen
4	Arjen Buijs & Titus Weijsschede	Hotspotmonitor - Review van een instrument voor een nieuwe graadmeter landschapswaarde
5	Herman Agricola, Anne van Doorn, Rob Hoefs, Jaap van Os & Rob Smidt	Landschappelijke effecten veranderingen landbouw
6	Annemieke Smit, Oene Oenema & Jennie van der Kolk	Indicatoren Kwaliteit Landelijk Gebied
7	Henk Meeuwssen & Rene Jochem	Monitoring openheid van het landschap
8	Rogier Pouwels, Michiel van Eupen, Arjen Buijs, Rien Reijnen & Harold Kuipers	Ontwikkeling MetaNatuurplanner 2.0
9	Han van Dobben, Wim de Vries, Hans Kros & Janet Mol-Dijkstra	Integration of simulated and empirical critical loads to unique values per Habitat type
10	Bart de Knecht, Jan Clement, Paul Goedhart, Henk Sierdsema & Chris van Swaay	Natuurkwaliteit van het agrarisch gebied
11	Martin Knotters, Joost Lahr, Agata van Oosten-Siedlecka & Piet Verdonschot	Aggregatie van ecologische indicatoren voor kartering van aquatische natuurkwaliteit
12	Gerard Hazeu, Berdien Elbersen & Anne van Doorn	European Topic Centre for Land Use and Spatial Information (ETC-LUSI)
13	Geert Woltjer	Landbouwproductie en voedselconsumptie: landgebruik, emissies en biodiversiteit
14	Jan Peter Lesschen, Oene Oenema, Rene Schils, Henk Westhoek & Maurits van den Berg	Duurzame Eiwitvoorziening
15	Marie-Jose Smits	Groene en blauwe diensten: ideeën uit het buitenland
16	Bette Harms & Greet Overbeek	Van compensatie naar integratie: sponsoring van natuur en landschap
17	Roel Jongeneel, Nico Polman & Louis Slangen	Kosten en baten van de EHS
18	Jules Bos, Henk Sierdsema, Hans Schekkermans & Kees van Scharenburg	Een veldleeuwerik zingt niet voor niets! Kostenschattende maatregelen akkervogels
19	Joanneke Spruijt & Piet Spoorenberg	Milieueffectiviteit en kosten van maatregelen gewasbescherming
20	Hans Leneman, Vincent Linderhof & Rolf Michels	Methode voor analyse van kosten en effecten van maatregelen gericht op Aquatische Natuur
21	Rene Verburg, Hans Leneman, Arnoud Schouten, Rolf Michiels, Le Chen, Gideon Kruseman, Jana Verboom, Jan Clement, Michiel van Eupen, Astrid van Teeffelen & Rogier Pouwels	Instrumentarium kosten maatregelen natuurbeleid naar status A
22	Jaap van Raffe, Wier Wamelink & Anjo de Jong	Een kostenmodule voor de Natuurplanner
23	Martin Knotters, Gerard Heuvelink, Tom Hoogland & Dennis Walvoort	Een overzicht van interpolatietechnieken
24	George van Voorn, Patrick Bogaart & Wies Akkermans	Evaluation of Model Complexity
25	Harm Houweling & George van Voorn	Kwaliteitslag 2
26	Wier Wamelink, Wies Akkermans, Dick Brus, Gerard Heuvelink, Janet Mol-Dijkstra & Eric Schouwenberg	Onzekerheidsanalyse van de Natuurplanner
27	Caroline van der Salm, Leo Boumans, Dick Brus, Bas Kempen, Ton van Leeuwen & Hans Vrolijk	Validatie van het nutriëntenemissiemodel STONE op LMM en LSK
28	Gideon Kruseman, Harry Luesink, Marga Hoogeveen & Pieter Willem Blokland	Model voor Ammoniak en Mineralenbelasting ten behoeve van Beleidsondersteuning: MAMBO
29	Wim Daamen, Sidney Gijzen, Lieke Verhelst, Kees Schotten, Hiddo Huitzing, Onno Knol, Filip de Blois & Arjen van der Put	Duurzame Informatievoorziening (DUIN)
30	Bram ten Cate	Compendium voor de Leefomgeving
31	Rien Reijnen & Bart de Knecht	Streefbeeld NVK: Beleefbare natuur
32	Rien Reijnen & Bart de Knecht	Streefbeeld NVK: Vitale natuur
33	Rien Reijnen & Bart de Knecht	Streefbeeld NVK: Inpasbare natuur
34	Rien Reijnen & Bart de Knecht	Streefbeeld NVK: Functionele natuur

Bestuurskunde en Planbureau voor de Leefomgeving

Marcel Pleijte & Trond Selnes

1. PBL kan winnen aan betere koppelingen tussen natuurwetenschappelijke en sociaalwetenschappelijke kennis
(natuurwetenschap essentieel maar niet voldoende voor sturingsvraagstukken)

☐ Eens ☐ Oneens

2. Meer inzicht in repertoire aan sturingsstijlen en instrumenten

(het mogelijke en onmogelijke beter in de dialoog brengen).

☐ Eens ☐ Oneens

3. Zowel de natuurlijke als de sociale wereld zijn complex. 'Deal with it'

(bruggen bouwen tussen de twee werelden geen luxe)

☐ Eens ☐ Oneens

4. "PBL is gezegend met een grote diversiteit aan opvattingen en werkwijzen".

(Het is alleen nog onderbenut)

☐ Eens ☐ Oneens

MOGELIJKE BESTUURSKUNDIGE BIJDRAGEN

1. Beter inzicht in sociaalwetenschappelijke kant van beleid
2. Procesevaluatie beleid
3. Proces en inhoud nader tot elkaar brengen: kernmissie
4. Casestudies uitvoeringspraktijk natuurbeleid
5. Het volgen en interpreteren van trends in beleid en praktijk
6. Meer inzicht in repertoire aan sturingsstijlen en instrumenten
7. Duiden van sturing & instrumenten, prestaties en effecten in relatie tot (gebiedsgerichte) maatschappelijke ontwikkelingsprocessen
8. Overzichts-informatie over de landsbrede stand van de beleidsinspanningen en spanningsvelden

Twee Werelden – twee maten

Ambigüiteit en effectiviteit in natuurbeleid en landschapsbeleid

Marcel Pleijte & Trond Selnes

Twee werelden:

1) **Ambigüiteit: ongewenst! Evalueren is helder metrisch meten**

2) **Ambigüiteit: niet weg te denken – wel door te denken**

Ambigüiteit ontkennen of erkennen?

Effectiviteit: eenduidig of meerduidig?

Twee brillen: government en governance

Perspectief	Government	Governance	Ambigüiteit
Vertrouwen & Acceptatie	Vertrouwen in politiek en besluitvorming. Acceptatie afgedwongen via autoriteiten	Vertrouwen in capaciteiten en processen. Acceptatie authentiek via overtuiging	Vertrouwen en acceptatie vaak Onvoorspelbaar.
Macht & Invloed	'Power'. formeel, geordend, hiërarchie. Rijk enige legitieme beleidsmaker, scheidsrechter boven belangen.	'Empowerment'. informeel, ongeordend, heterarchie. Rijk: tussen meerdere legitieme beleidsmakers Rijk: bolwerk van belangen	Geen uniform opvatting. Onduidelijkheid & strijd Wat is algemeen belang.
Sturing & Doelen	Top-down; gezag en kracht. Afrekenbaarheid helderheid en scherpste voorop.	Bottom-up; draagvlak en capaciteit. Geloofwaardigheid probleem en context voorop.	Vatbaar voor uitleg. Conflicterende interpretaties.
Instrumenten & Capaciteit	Nut voor het realiseren van rijksdoelen voorop	Bijdrage aan uitvoerbaarheid en draagvlak voorop	Druk op de aandacht, tijd, middelen en kennis

Natuurbeleid: strak opleggen *versus* gezamenlijke inzet
Natura 2000 via ILG en gebiedsgericht?

Landschapsbeleid: sectoraal *versus* integraal inzet
Beschermen via centrale programmering? Hoe?

"Ambiguity refers to a lack of consistency in reality, causality, or intentionality" James G. March).

Twee werelden: beter door gezamenlijk verder?
'duty to argue free & license to disagree'?

Beleving van landschapsveranderingen

Agnes van den Berg, Marijke van Winsum-Westra, Sander van der Jagt, Frank Veeneklaas - Alterra, Wageningen

Beleidscontext

Veranderingen in het landschap roepen sterke emotionele reacties op. Er is echter nog maar weinig bekend over de psychologische grondslagen van dergelijke reacties.

Onderzoeksvragen

1. Wat zijn kenmerkende reacties op landschapsveranderingen, en hoe kunnen deze worden verklaard vanuit de sociaal-wetenschappelijke literatuur?
2. Reageren mensen in de planfase anders op landschapsveranderingen dan wanneer de verandering al is gerealiseerd?

Aanpak

- Literatuurstudie
- Experiment
- Interviews met omwonenden

Figuur 2. Reacties op landschapsveranderingen samengevat in een "woordwolk"

Conclusies

- Reacties op landschappelijke veranderingen worden gekenmerkt door collectieve boosheid en teleurstelling en morele verontwaardiging over de teloorgang van de natuur.
- Industriële ingrepen roepen meer weerstand op in de planfase dan wanneer ze al gerealiseerd zijn, bebouwing, recreatie en natuurontwikkeling roepen juist minder weerstand op in de planfase.

Contactpersoon

Agnes van den Berg
Agnes.vandenbergh@wur.nl

Hotspotmonitor - review van een instrument voor een nieuwe graadmeter landschapswaarde

Arjen Buijs, Titus Weijsschedé

Beleidscontext / Achtergrond

Het PBL heeft behoefte aan het verbreden van de huidige graadmeter voor landschap. Momenteel wordt het BelevingsGIS gebruikt. Dit is potentieel krachtig, maar er blijven 'witte vlekken' bestaan. Zo is er behoefte aan meer grip op individuele preferenties van burgers, zouden de uitkomsten locatiespecifieker beter herleidbaar mogen zijn op individueel niveau. Daarnaast zou de methode relatief eenvoudig toepasbaar moeten zijn. Andere bestaande methoden, zoals de SPEL-methode en de Belevingswaardeonderzoek kunnen hier niet geheel aan voldoen.

Onderzoeksvraag

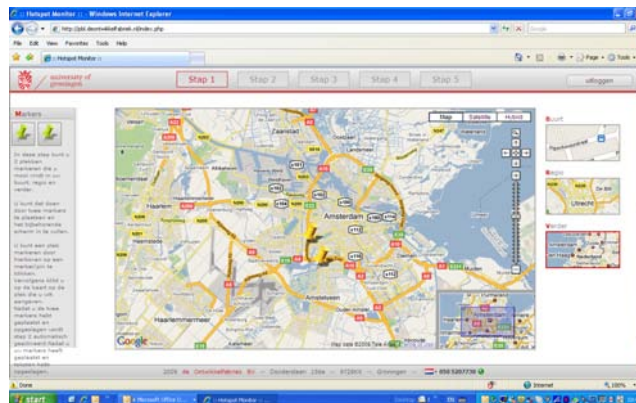
Om de tekortkomingen van de huidige op te vangen, is in dit onderzoek op zoek gegaan naar een nieuw te ontwikkelen methode. Hiervoor zijn de mogelijkheden van de Hotspotmonitor onderzocht.

Hotspot monitor (HSM)

De hotspotmonitor is een nieuwe enquête techniek die gebruik maakt van internet en Google Earth. De respondenten kunnen op een digitale kaart in Google Earth aangeven welke plek zij aantrekkelijk vinden: een zogenaamde 'hotspot'.

Verschillende toepassingsmogelijkheden van de hotspotmonitor:

- Hotspotmonitor als landschapsindicator belevingswaarde.
- Hotspotmonitor binnen MKBA.
- Hotspotmonitor als monitoringsinstrument
- Hotspotmonitor om landelijke database te vullen

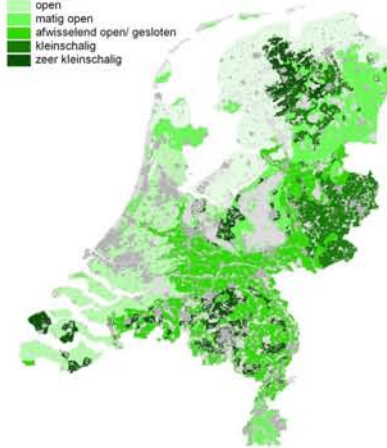
Mogelijkheden HSM	Ontwikkelpunten HSM
- HSM is ruimtelijk specifiek - Geeft antwoord waarom iets een favoriete plek is- Flexibel voor respondent als onderzoeker door toepassing Google Maps - Koppeling aan GIS-bestanden - Gelijktijdige meting verschillende schaalniveaus - Koppeling aan www.daarmoetkzijn.nl - Interessant voor veelheid aan gebruikers	- Internet en kaartlees vaardigheden vereist - vergelijkbaarheid data - schaalproblemen: punt of polygoon? - opschalen van de resultaten naar landelijke dataset - Landelijke dekking en database - geen monitoring in de tijd mogelijk

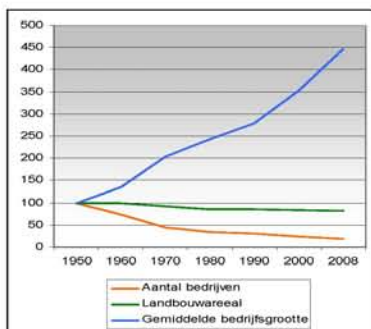

Landschappelijke effecten veranderingen landbouw

Schaal van het landschap
 zeer open
 open
 matig open
 afwisselend open/ gesloten
 kleinschalig
 zeer kleinschalig

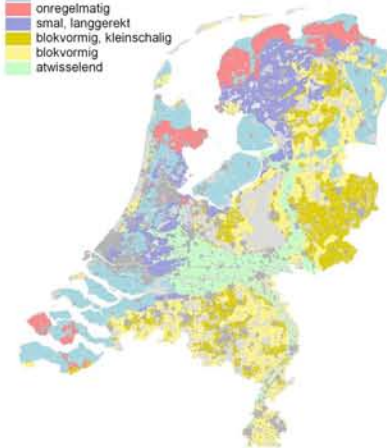

De schaal van landschap loopt zeer uiteen. Dezelfde landbouwontwikkelingen kunnen mede hierdoor regionaal/lokaal geheel andere effecten teweegbrengen.

Ontwikkeling van het aantal landbouwbedrijven, het landbouwareaal, en de gemiddelde bedrijfsgrootte (sterk toenemend) in Nederland van 1950 tot 2007 (bron: CBS)

Overheersend verkavelingspatroon
 rationeel
 onregelmatig
 smal, langgerekt
 blokvormig, kleinschalig
 blokvormig
 atwisselend

Verkavelingspatronen en landbouwontwikkelingen kunnen elkaar wederzijds beïnvloeden.

Herman Agricola, Anne van Doorn, Rob Hoefs, Jaap van Os, Rob Smidt

Beleidscontext

Er is nog geen overzicht van waar welke landbouwontwikkelingen plaats gaan vinden en samenhangend hiermee waar mogelijk knelpunten tussen landbouw en landschap kunnen ontstaan. Om met beleidsinspanningen bepaalde ontwikkelingen tijdig bij te kunnen sturen, is dit overzicht gewenst.

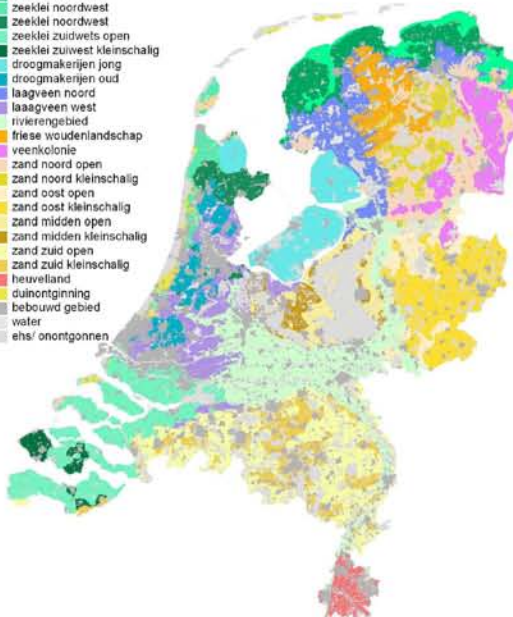
Onderzoeksvraag

Waar treden op korte tot middellange termijn welke veranderingen in de landbouw op en welke effecten zullen deze hebben op de (kern)kwaliteiten van het landschap? Het gaat erom regionale en sectorale verschillen in het spanningsveld tussen landbouw en landschap in beeld te brengen.

Aanpak

- de optredende effecten van landbouwontwikkelingen op verschillende landschapstypen in kaart brengen;
- mogelijke knelpunten signaleren.

Landschapstype
 zeeklei noord jong
 zeeklei noord oud
 zeeklei noordwest
 zeeklei noordwest
 zeeklei zuidwest open
 zeeklei zuidwest kleinschalig
 droogmakerijen jong
 droogmakerijen oud
 laagveen noord
 laagveen west
 rivierengebied
 friese woudenlandschap
 veenkolonie
 zand noord open
 zand noord kleinschalig
 zand oost open
 zand oost kleinschalig
 zand midden open
 zand midden kleinschalig
 zand zuid open
 zand zuid kleinschalig
 heuvelland
 duinontginning
 bebouwd gebied
 water
 ehs/ onontgonnen

Landschapstypenkaart

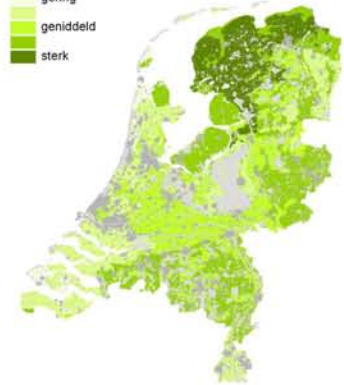
Algemene conclusies

- effecten zijn sterk sectorafhankelijk en mede bepaald door het landschapstype;
- het agrarisch grondgebruik (m.n. gewassen) in verschillende landschapstypen gaat steeds meer op elkaar lijken;
- verpaarding en verrommeling treden met name op in dichtbevolkte gebieden en in gebieden met een grote recreatieve aantrekkingskracht.

Contactpersoon
 Herman Agricola

effecten schaalvergroting grondgebonden landbouw

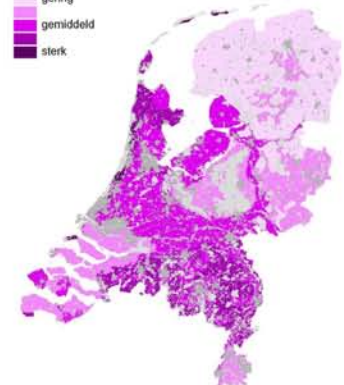
gering
 gemiddeld
 sterk

Effecten (erf- en percelen gebonden) van schaalvergroting in de grondgebonden landbouw met grootste invloed in Friesland en de kleigebieden van Noord-Nederland.

effecten schaalvergroting vollegrondstuinbouw en blijvende teelt

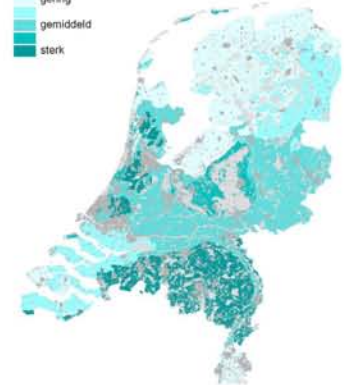
gering
 gemiddeld
 sterk

Effecten van schaalvergroting in de vollegrondstuinbouw en blijvende teelt zijn het duidelijkst waarneembaar in de zandgebieden van Brabant, het rivierengebied en Noord-Holland (vooral percelen gebonden effecten, o.a. teeltondersteunende voorzieningen).

effecten schaalvergroting glastuinbouw en intensieve veehouderij

gering
 gemiddeld
 sterk

Effecten van glastuinbouw en intensieve veehouderij zijn vooral terug te vinden in Noord-Brabant en Zuid- en Noord-Holland (erfgebonden effecten, stallen en kassen, industriële uitrustingen).

Indicatoren Kwaliteit Landelijk Gebied

Uitwerking van een methode, toepassingsmogelijkheden en een set van indicatoren

Annemieke Smit, Oene Oenema en Jennie van der Kolk (Alterra)

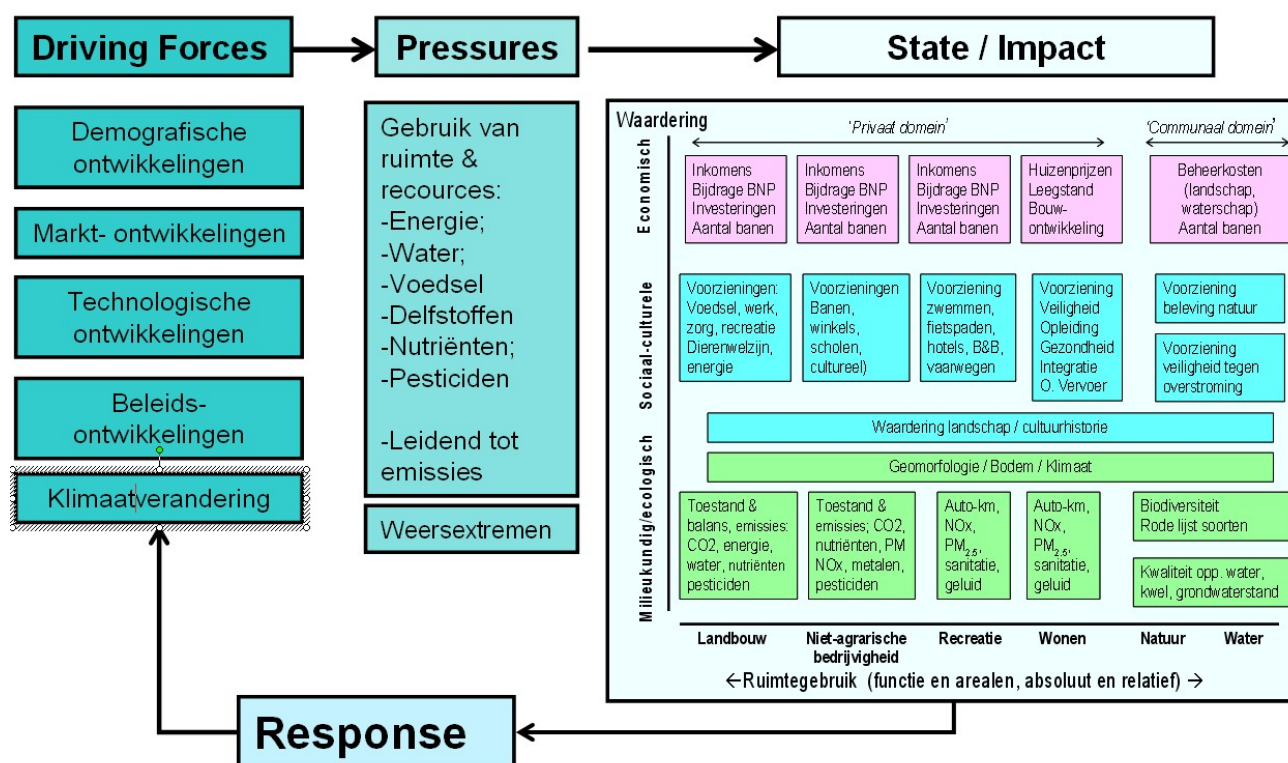
In opdracht van en in samenwerking met het PBL verricht Alterra een studie naar indicatoren voor 'een integrale, systematische en overzichtelijke beschrijving van de kwaliteit van het landelijke gebied'. Om tot een bruikbare set van indicatoren te komen, is een model ontwikkeld, waarmee de ontwikkelingen in het landelijk gebied inzichtelijk kunnen worden gemaakt.

Het model werd afgeleid van het DPSIR-model. De toestand (State) wordt gevat in matrix, met ruimtegebruik op de x-as en de economische, sociaal-culturele en ecologische waardering (3P-waardedomeinen) daarvan op de y-as.

De typen ruimtegebruik zijn onderscheiden vanwege hun belang voor het landelijk gebied, al kan het relatieve belang sterk verschillen tussen gebieden.

Toepassingsmogelijkheden

De vraag van PBL betrof het ontwerpen van 'een integrale, systematische, overzichtelijke en inzichtelijke beschrijving van de kwaliteit van het landelijke gebied'. Daarbij werd veel waarde gehecht aan de mogelijkheid tot het afleiden van verhaallijnen, die de causale verbanden duidelijk maken. Zowel de matrix op zich als de inpassing binnen het DPSIR-model kunnen daarbij van waarde zijn.

Bovendien werd gevraagd om een set van indicatoren. Deze set mocht uit niet meer dan 15 indicatoren bestaan. Hieronder zijn de geselecteerde indicatoren weergegeven, gegroepeerd naar Planet, People en Profit.

- Eutrofiering (N- en P- balansen; emissies naar water; gehalten in water en natuur)
- Verstoring (geluid, licht, stank, afval, verrommeling)
- Verontreiniging (pesticiden, PCB's, hormonen, antibiotica, zware metalen, etc.).
- Natuurkwaliteit Natura 2000 (EHS, biodiversiteit, rode lijstsoorten);
- Agro-biodiversiteit (areaal, weidevogels, akkerranden)
- Areaal van de ruimtegebruiksfuncties

- Toegankelijkheid voorzieningen
- Zelfvoorzieningsgraad (voedsel, energie, boodschappen, zorg,) van het landelijk gebied
- Beleving en waardering landschap
- Veiligheid en gezondheid (overstromingsrisico, criminaliteit, stress, etc.)

- Inkomsten
- Investerings
- Aantal banen

Monitoring openheid van het landschap

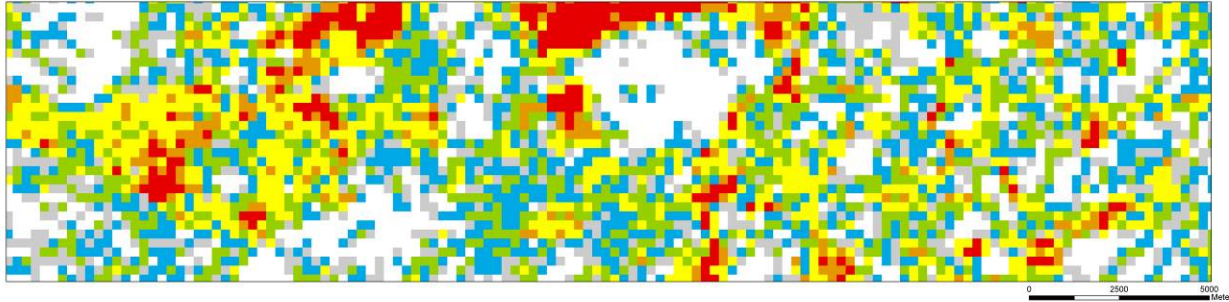
Henk Meeuwsen (Alterra) en René Jochem (Alterra)

Doel

Nauwkeurigere methode vinden voor berekenen en monitoren van de openheid van het landschap

Nu: KELK

- + Ontwikkeld op Alterra
- + Berekent schaalklasse op basis van hoeveelheden opgaande elementen in cel
- + Resolutie 250 meter

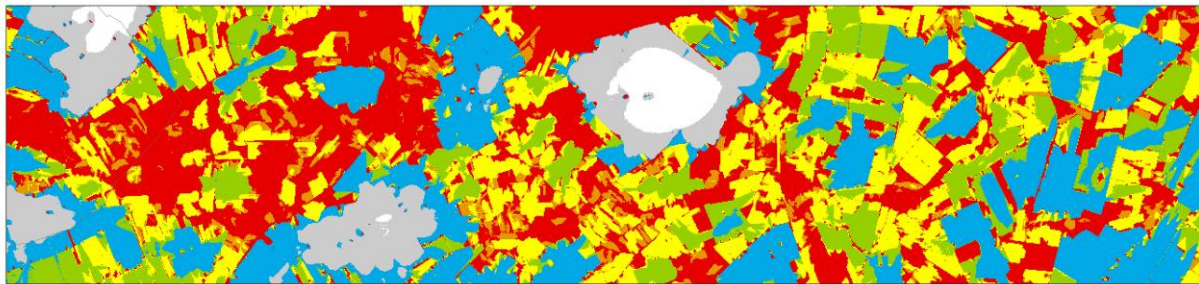

Schaalklasse

Binnenkort: ViewScape

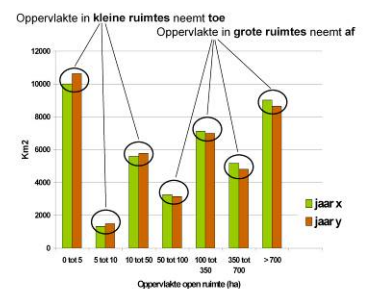
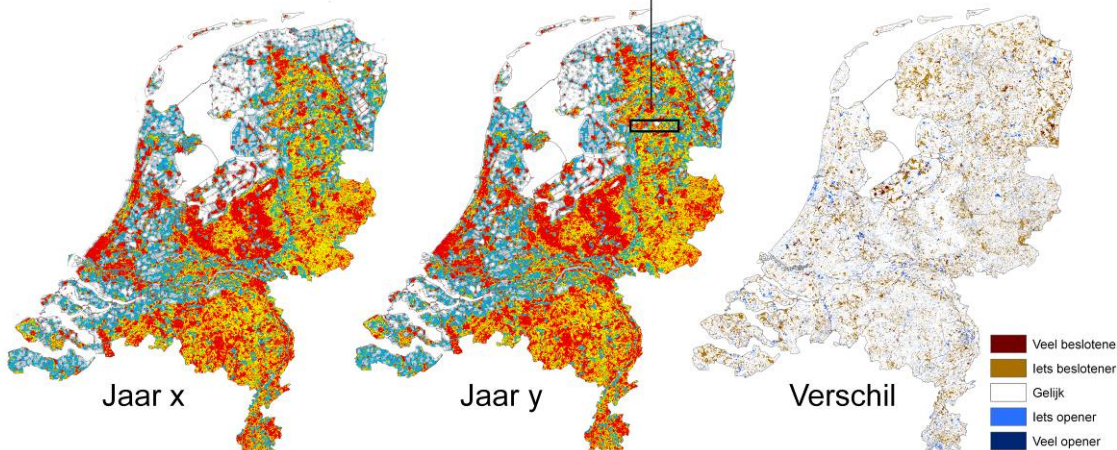
- + Ontwikkeld op Alterra
- + Berekent zichtbare oppervlakte op basis van zichtlijnen
- + Berekent tevens langste zichtlijn, kortste zichtlijn en afstand tot dichtstbijzijnde element
- + Resolutie 25 meter

Zichtbare oppervlakte

Test monitoring met ViewScape

Staafdiagram

Conclusie

- + ViewScape zeer geschikt voor monitoring openheid
- + Door hoog detailnivo ook geschikt voor regionale en lokale schaal

Mogelijke ontwikkelingen

- + Specificeren rand van de ruimte
- + Berekenen natuurlijkheid en verrommeling
- + Berekenen horizonvervuiling

Pijnpunten

- + Betrouwbaarheid topografische data
- + Welke factoren bepalen hoe de openheid wordt beleefd?
- + Hogere resolutie gewenst bij lijnvormige structuren

Contactpersoon: Henk Meeuwsen, 0317-485758, Henk.Meeuwsen@wur.nl

Ontwikkeling MetaNatuurplanner 2.0

Auteurs Rogier Pouwels, Michiel van Eupen, Arian de Bruijn, Rien Reijnen en Harold Kuipers

Kwaliteit potentiële leefgebieden voor doelsoorten

Voor zowel signalering, beleidsevaluatie en verkenningen is kennis vereist over knelpunten in milieu-, water- en ruimte-conditions in relatie tot actuele en beoogde biodiversiteit. Voor de toepasbaarheid in de producten van het PBL is het van belang dat deze kennis in een eenvoudig model beschikbaar is. De kern van de methodiek in de MetaNatuurplanner 2.0 is gebaseerd op sleutelgebieden. De aanname is dat sleutelgebieden cruciaal zijn voor soorten om duurzaam voor te komen in Nederland. Drukfactoren verlagen de kwaliteit, maar dit kan gecompenseerd worden door een groter oppervlakte. Een minimale kwaliteit is echter nodig.

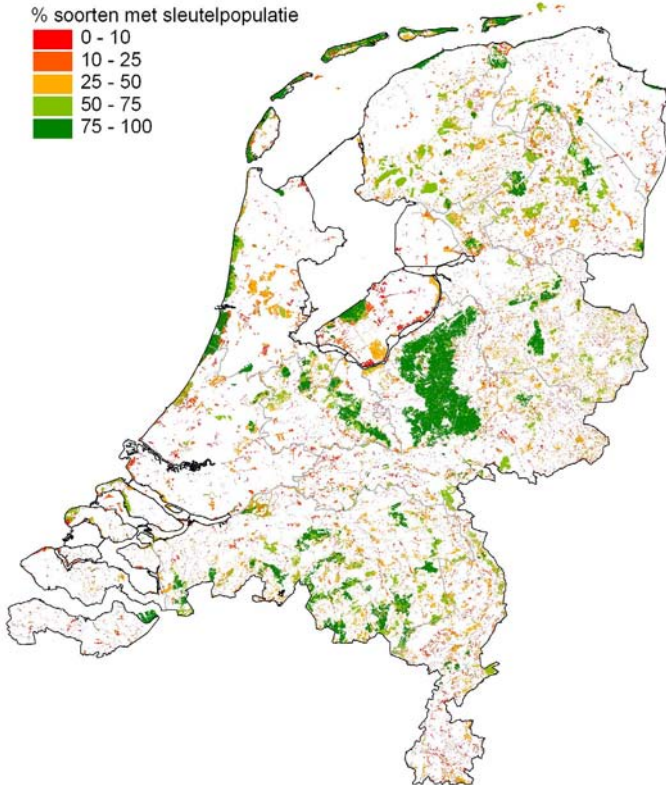
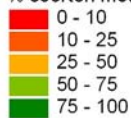
De MetaNatuurplanner houdt rekening met:

- Milieu
- Water
- Ruimte
- Klimaatverandering
- Waterberging
- Recreatie

Voor:

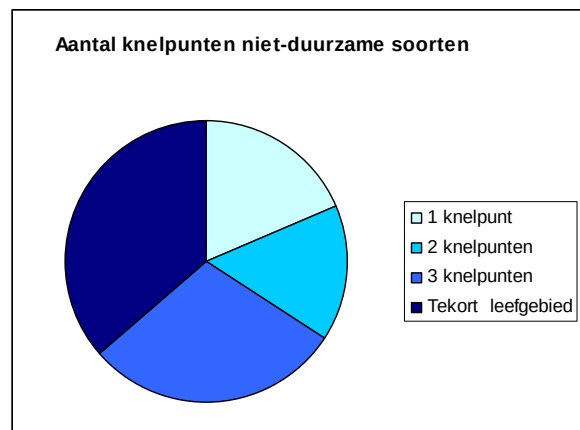
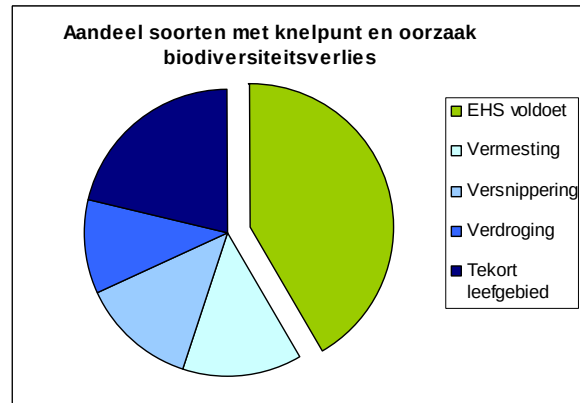
- Planten
- Vlinders
- Vogels

% soorten met sleutelpopulatie

Meer dan de helft soorten bedreigd door ongunstige ruimte- en milieucondities

Precieze duiding van het belang van de verschillende drukfactoren is moeilijk. Het belang hangt af van type natuur en plek, maar ook van het beschouwde referentiejaar. Alle ver-thema's spelen in Nederland. Nog steeds ondervindt een groot deel van de natuur een overmaat aan vermestende stoffen of een te kort aan aaneengesloten ruimte of voldoende water.

- Voor ruim een derde van de huidige doelsoorten blijken duurzame condities gewaarborgd.
- Het grootste knelpunt is het ontbreken van voldoende geschikt leefgebied
- Ruim driekwart van de soorten met een knelpunt, wordt beïnvloed door meer dan één knelpunt.

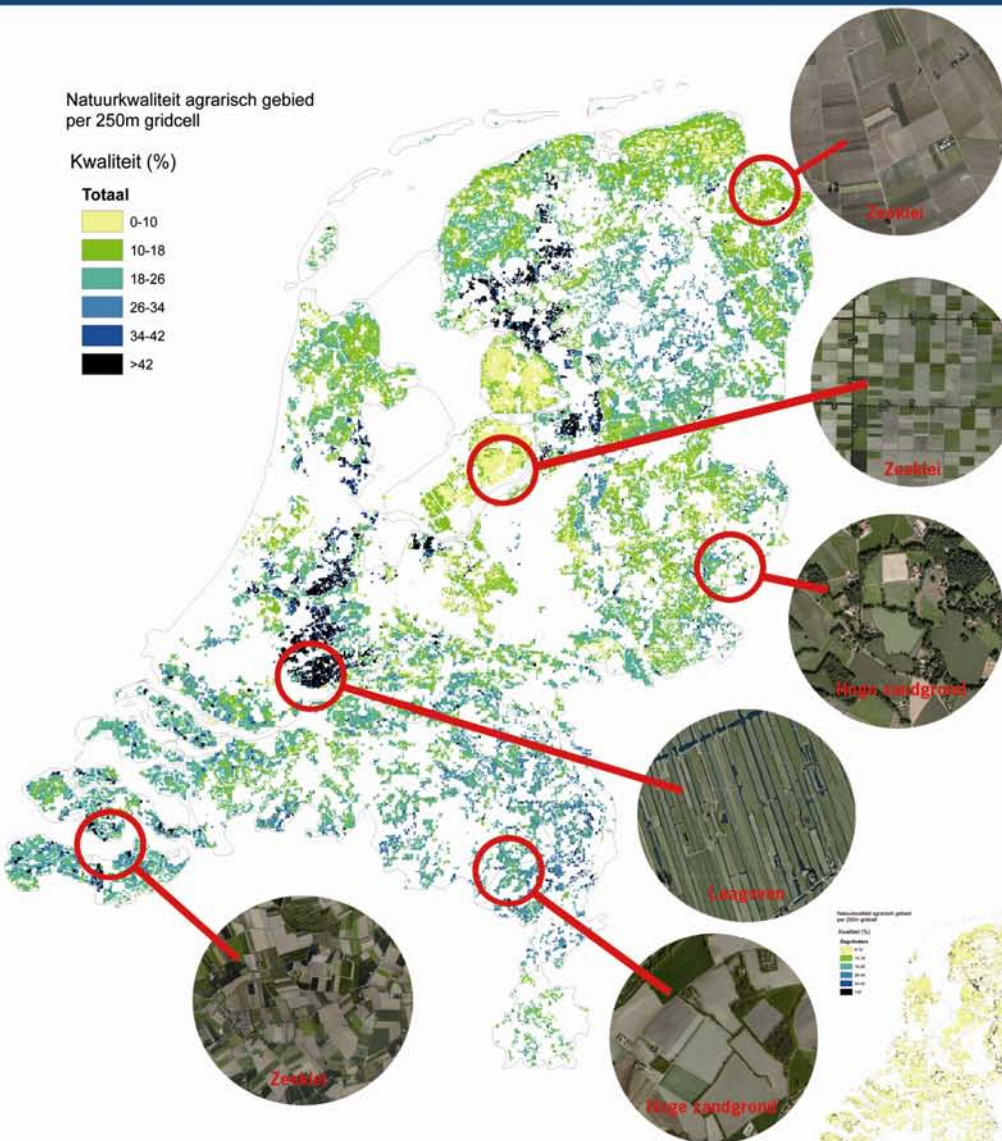

Natuurkwaliteit van het agrarisch gebied

Bart de Knegt, Jan Clement ALTERRA, Paul Goedhart BIOMETRIS, Henk Sierdsema SOVON, Chris van Swaay VLINDERSTICHTING

Natuurkwaliteit agrarisch gebied
per 250m gridcell

Kwaliteit (%)

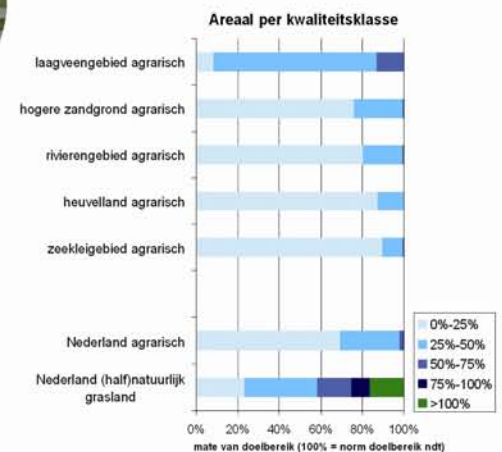

Achtergrond: graadmeter natuurkwaliteit agrarisch gebied ontbrak.

Onderzoeksvraag: wat is de natuurkwaliteit van het agrarisch gebied?

Aanpak: verspreidingskaarten maken vogels, vlinders, planten en bepalen mate van doelrealisatie natuurdoeltypen.

Toepassingen: Natuurbalans, Natuurverkenning, evaluatie (agrarisch) natuurbeheer, enz.

Conclusies

- * Eerste landelijke kaart en graadmeter van de natuurkwaliteit van het agrarisch gebied.
- * De natuurkwaliteit is bepaald door gebruik te maken van verspreidingskaarten van doelsoorten dagvlinders, broedvogels en vaatplanten. De methodiek van doelrealisatie is conform het handboek natuurdoeltypen.
- * De natuurkwaliteit van het agrarische gebied kan nu worden vergeleken met natuurgebieden en is veel lager.
- * De nog resterende natuurkwaliteit in het agrarisch gebied wordt voornamelijk bepaald door broedvogels en veel minder door vaatplanten en dagvlinders.
- * Laagveengebieden hebben de hoogste natuurkwaliteit, (noordelijke) zeekleigebieden de laagste.
- * De resterende natuurkwaliteit zit vooral in natuurlijke elementen zoals heggen, sloten, dijken en perceelranden.
- * Voor achtergronden, zie WOT werkdokument (in prep.).

Aggregatie van ecologische indicatoren voor kartering van aquatische natuurkwaliteit

Martin Knotters, Joost Lahr, Agata van Oosten-Siedlecka, Piet Verdonschot

Doel:

1. overzicht en indeling van aggregatiemethoden
2. opstellen van (ecologische) criteria voor aggregatiemethoden
3. beoordeling
4. aanbeveling van geschikte methoden

Criteria voor aggregatiemethoden:

1. geschiktheid voor hydrologische systemen
2. 'ecologisch realisme'
3. complexiteit/eenvoud
4. eisen aan gegevens
5. eisen aan software en computercapaciteit
6. mogelijkheid om onzekerheid te kwantificeren

Overzicht van aggregatiemethoden:

Ontwerpgebaseerde methoden

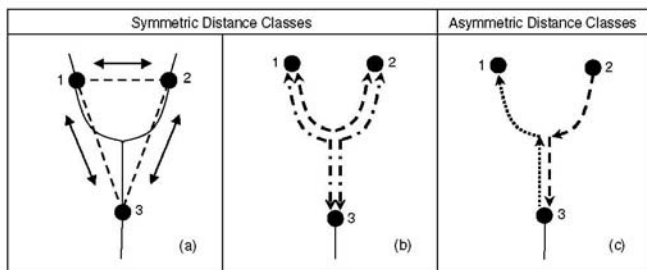
Gebaseerd op kanssteekproeven (gelote locaties). Voorbeeld: EMAP (Environmental Monitoring and Assessment Program, USA)

East Fork White River Basin, Indiana (6802 km waterloop)
IBI (fish community index of biological integrity): 35,1 (s.e.=1,3)
QHEI (habitat index): 54,3 (s.e.=2,5) (Stevens en Olsen, 2004)

Modelgebaseerde methoden

Gericht geselecteerde locaties, geostatistische interpolatie ('kriging'), geïnterpoleerde waarden middelen.

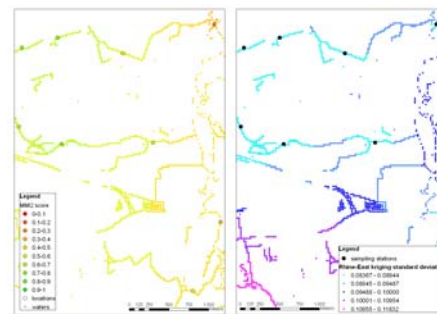

Kriging kan op basis van a) 'gewone' afstanden, b) symmetrische hydrologische afstanden, c) asymmetrische hydrologische afstanden. Bij b) en c) wordt de waterloop gevolgd (Peterson e.a., 2006).

Voorbeelden aggregatie d.m.v. kriginginterpolatie

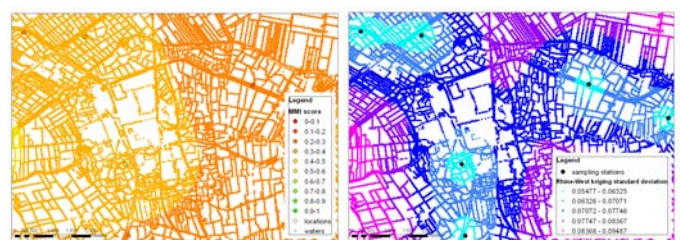
Kaartfragmenten: links geïnterpoleerde multimetrische indicatorwaarden, rechts interpolatiefout

Rijn-Oost

Geaggregeerde multimetrische indicatorwaarde: 0.41.
(gemiddelde van waarnemingen is 0.46)

Rijn-West

Geaggregeerde multimetrische indicatorwaarde: 0.44.
(gemiddelde van waarnemingen is 0.41)

Conclusie:

Als locaties gericht zijn geselecteerd, kan d.m.v. kriging worden geaggregeerd en tevens onzekerheid worden gekwantificeerd. Ecologische kennis over verspreiding kan hierbij worden benut.

Peterson, E.E., A.A. Merton, D.M. Theobald & N.S. Urquhart, 2006. Patterns of spatial autocorrelation in stream water chemistry. *Env. Mon. Ass.* **121**: 571-596.

Stevens, D.L. & A.R. Olsen, 2004. Spatially balanced sampling for natural resources. *J. Am. Stat. Ass.* **99**: 262-277.

European Topic Centre for Land Use and Spatial Information (ETC-LUSI)

12

Gerard Hazeu, Berien Elbersen and Anne van Doorn

Context

- An international consortium with 10 organisations from 9 European countries (Alterra is one of the partners).
- Supporting the European Environmental Agency (EEA) in monitoring the land use/cover change in Europe and analyzing the environmental consequences
- Part of the European Environmental Information and Observation Network (Eionet), and is cooperating with JRC, Eurostat and different DGs of the European Commission
- Some activities:
  - regional assessments for rural, mountainous, urban or coastal areas and analyzing the impact of structural and cohesion funds, the CAP expenditures and the interdependencies between bioenergy production and land use changes
  - development of open source solutions to follow the Inspire directive and the European policy on SEIS resulting in a network of connecting distributed information and in simplified access to the public
  - collection, management, spatial analysis, quality assurance and the display of land use related spatial data (e.g. CORINE Land Cover, LEAC, functional mapping)

Environmental assessment of bioenergy targets

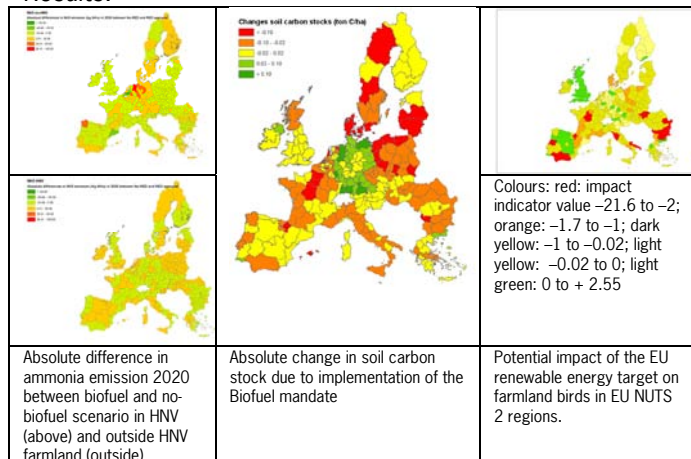
Goal:

Provide an assessment of the impacts of the 2020 biofuel mandate (10% of fuel consumption) on agricultural land use, GHG emissions, soil impact indicators, water quantity and quality as well as biodiversity (including High Nature Value (HNV) farmland).

Method:

- Assessing changes in land use and livestock shares caused by the EU biofuel mandate 2020 with CAPRI-Dynaspat model
- Assess impacts on GHG emissions and water quality and quantity, farmland birds, HNV farmland and soil quality through DNDC and Mitterra-Europe models and expert based GIS assessments

Results:

Conclusions:

Implementation of the biofuel mandate shows limited and both negative and positive impacts on environment and biodiversity in Europe. Directions of effects vary strongly between regions. Effects of wider bioenergy targets need to be further assessed.

Importance

- involvement and influence on European spatial assessments regarding urban areas, mountains, coastal zones, bioenergy, agri-environmental indicators, impacts of EU policies
- application and embedding of national research results into European assessments
- involvement in spatial analysis for the European Environment State and Outlook Report 2010 (SOER2010)
- strategic position and part of an international European network (EEA, partners, other ETCs)
- access to European environmental data

Contact: Gerard Hazeu, 0317-481932, gerard.hazeu@wur.nl

Distribution and targeting of the CAP budget from a biodiversity perspective

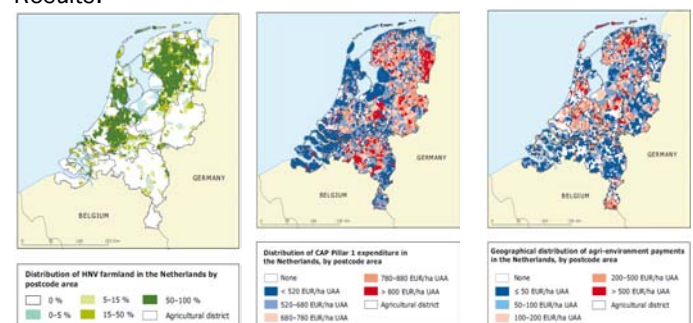
Goal:

Explore the potential of support from CAP funds for High Nature Value farmland (HNV).

Method:

- Assessing expenditure patterns of 1st & 2nd pillar payments
- Correlation with distribution of HNV- farmland

Results:

Conclusions:

The great majority of spending is via Pillar 1 and benefits high intensity farming systems, thus having a negative correlation with HNV farmland distribution. Pillar 2 expenditure is relatively small, and its distribution shows only a weakly positive correlation with HNV farmland distribution. Overall it becomes clear that HNV farmland is barely targeted with relevant CAP instruments.

Landbouwproductie en voedselconsumptie: landgebruik, emissies en biodiversiteit

Geert Woltjer (LEI)

Beleidscontext

Het kabinet werkt binnen de Kabinetsbrede aanpak Duurzame Ontwikkeling (KADO) aan het thema 'biodiversiteit, voedsel en vlees'. "Het lange termijn doel is productie en consumptie van eiwitten die bijdraagt aan (mondiale) welvaart en voedselzekerheid en blijft binnen de draagkracht van het ecosysteem".

Onderzoeksvragen

Doorrekenen van beleidsopties voor verduurzaming eiwitvoorziening voor voedsel met behulp van het economische algemeen evenwichtsmodel LEITAP. Alle beleidsopties worden berekend ten opzichte van een referentiescenario. De consequenties voor biodiversiteit en broeikasgasemissies worden door PBL met IMAGE doorgerekend.

Aanpak

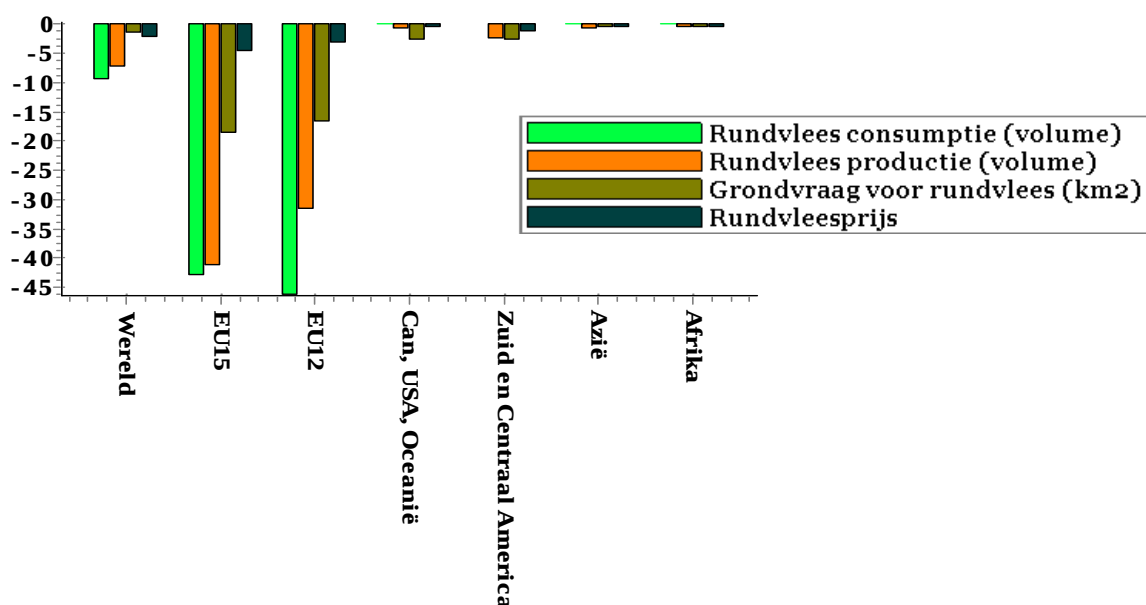
Het model LEITAP moet eerst worden aangepast om dit soort beleidsopties door te kunnen rekenen

- indirecte vlees- en zuivelconsumptie koppelen aan directe vlees- en zuivelconsumptie
- modellering intensivering van veeteelt en substitutie tussen soorten veevoer
- modellering bijproducten

Gesimuleerde beleidsopties (selectie):

- vermindering vlees- en zuivelconsumptie in de EU27
- diervriendelijker productiemethoden
- organische productiemethoden
- verhoging productiviteit akkerbouw
- verhoging veevoerefficiëntie

Resultaten (voorbeeld van effect van 40% rundvlees consumptie reductie in EU27)

Conclusies

Vermindering rundvleesconsumptie in de EU van 40% ten opzichte van 2010 leidt in 2020 tot een iets grotere reductie van consumptie. Verspreid over de wereld is het effect echter relatief klein, waarbij vooral in America er een duidelijk effect op grondgebruik is.

Contactpersoon

Naam Geert Woltjer
Telefoon 070-3358382; e-mailadres Geert.Woltjer@WUR.nl

Duurzame Eiwitvoorziening

Jan Peter Lesschen, Oene Oenema en Rene Schils (Alterra)

Henk Westhoek en Maurits van den Berg (PBL)

1. Achtergrond

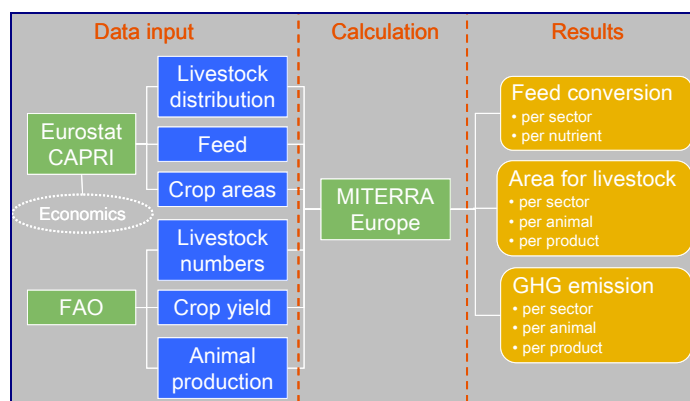
De toename van de productie en consumptie van dierlijke producten door de toename van de wereldbevolking en de toename van de gemiddelde consumptie per persoon is een van de belangrijkste oorzaken van de aantasting van het milieu (broeikasgassen, ammoniak, nutriënten in het oppervlaktewater) en biodiversiteit. In de veehouderij komt het aanbod van voedingsstoffen via voer vaak maar matig overeen met de specifieke vraag, waardoor slechts een beperkt deel wordt benut voor netto dierlijke productie (voederconversie). Door de relatief inefficiënte benutting is relatief veel voer nodig en dus ook veel land en bijbehorende emissies voor de productie van het voer.

Deze studie is onderdeel van een omvangrijke studie van PBL naar 'het verduurzamen van de eiwitvoorziening'. Deze fact-finding studie dient inzicht te verschaffen in de gevolgen van de huidige en toekomstige productie en consumptie van dierlijk eiwit op landgebruik, broeikasemissies, eutrofiering, voedselzekerheid en dierenwelzijn in de wereld, Europese Unie (EU-27) en Nederland. Met deze studie wordt beoogd beleidsprocessen te ondersteunen.

2. Onderzoeksvragen

1. Wat is de voederconversie en eiwitconversie per diercategorie in de EU-27?
2. Hoe groot is het huidige veevoergebruik per diercategorie in de EU-27 en welke arealen grasland en akkerbouw worden hiervoor gebruikt?
3. Wat zijn de nutriëntenbalansen en de emissies van ammoniak en broeikasgassen van de veehouderijssystemen in de EU-27?
4. Wat zijn voor NL de verschillen in veevoerproductie tussen biologische en gangbare landbouw, en wat is de gemiddelde voederconversie voor de gangbare en biologische landbouw?

3. Aanpak

Figuur 1. Input data en analyse met MITERRA-Europe¹

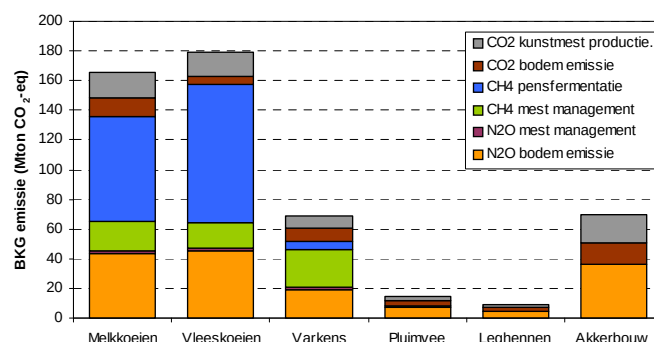
¹ Velthof et al., 2009. Integrated assessment of nitrogen emissions from agriculture in EU-27 using MITERRA-Europe. JEQ 38:402–417.

4. Resultaten

In Tabel 1 en Figuur 2 staan de belangrijkste resultaten van de studie voor de EU-27. Tussen de landen is de variatie in voederconversie en emissies groot. Tabel 2 geeft de uitkomsten van de quickscan van de vergelijking tussen de biologische en gangbare landbouw weer.

Tabel 1. Voederconversie, benodigd land en broeikasgasemissies per product voor de EU-27

	Voeder conversie	Benodigd land (m ²) per kg product	kg CO ₂ -eq per kg product
Eieren	2.8	9.0	1.3
Melk	1.2	2.4	1.1
Rundvlees	17.8	37.3	21.2
Varkensvlees	3.7	11.7	3.1
Kippenvlees	3.0	9.2	1.3

Figuur 2. Broeikasgasemissies per sector en per bron

Tabel 2. Samenvatting uitkomsten quickscan vergelijking biologische versus gangbare landbouw

Gewasopbrengsten	Voedergewassen 0-20% lager Akkerbouw gewassen 20-40% lager
Melkveehouderij	Melkproductie per koe ±10% lager Emissies per ha lager maar per kg melk vergelijkbaar of hoger
Varkenshouderij	±20% meer voer nodig per kg vlees
Pluimveehouderij	±20% meer voer nodig per ei ±50% meer voer nodig per kg vlees

5. Conclusies

- Tussen landen zijn erg grote verschillen in voederconversie en broeikasgasemissies. Dit is te verklaren door verschillen in productiesystemen en voersamenstelling
- Per kg product heeft rundvlees de hoogste emissie en kippenvlees de laagste
- De hoge emissies voor de melk- en vleesveehouderij worden veroorzaakt door methaan uit pensfermentatie en ook lachgas uit de bodem is een belangrijke bron
- Voederconversies in de biologische landbouw zijn lager (meer voer nodig) dan in de gangbare landbouw

Groene en blauwe diensten: ideeën uit het buitenland

WOT-04-002 (Kennisontwikkeling; thema: Landbouw, landgebruik en natuur)

Marie-José Smits

Aanleiding

Houtskoolschets ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit:

“...landbouwsector sterker dan voorheen verbinden met maatschappelijke waarden...”

Vraagstelling

Welke programma's in het buitenland gericht op groene en blauwe diensten zijn interessant voor Nederland?

Interessante en onderzochte programma's:

- Puntensysteem met selectie: voorbeelden uit de Verenigde Staten en Groot-Brittannië
- Blauwe diensten: voorbeelden uit Vlaanderen
- Realisatie van Natura 2000: voorbeeld uit Denemarken
- Gebiedsgericht programma: voorbeeld uit Frankrijk
- Aanbodgerichte veiling: voorbeeld uit Australië

Doorwerking

- Studie van het Planbureau voor de Leefomgeving, onder leiding van Henk van Zeijts
- Studie voor LNV, implementatie Houtskoolschets

Programma's groene en blauwe diensten

Doel: behoud/verbeteren van:

- biodiversiteit
- milieu
- landschap
- waterkwaliteit
- cultureel erfgoed

Organisatie:

- opzet regeling
- te treffen maatregelen door boer
- wijze van financiering
- coördinatie

Beoordelingscriteria:

- doelmatigheid: werkt het?
- haalbaarheid: past het?
- rechtmatigheid: mag het?
- aanvaardbaarheid: hoort het?

Van compensatie naar integratie: sponsoring van natuur en landschap

Bette Harms en Greet Overbeek (LEI)

Beleidscontext

Rijksoverheid zoekt duurzame financiering van natuur en landschap door particulieren, waaronder bedrijven.

Onderzoeksvragen

Om meer maatschappijsponsoring voor natuur en landschap te realiseren, is een structureel en relatiegericht contact tussen bedrijven en begunstigde organisatie nodig. In hoeverre lukt dit?

1. Wat houdt de vermaatschappelijking van natuur- en landschapsorganisaties en bedrijven in en hoe is de samenwerking tussen beide conceptueel te onderscheiden (filantropisch/eenzijdig; transactioneel/tweezijdig/individueel voordeel of integratief/tweezijdig/gezamenlijk voordeel)?
2. Hoe werken natuur- en landschapsorganisaties en bedrijven in de praktijk samen?
3. Welke aanbevelingen zijn er om bedrijven meer bij natuur en landschap te betrekken?

Aanpak

Case-studies voor meer inzicht in de samenwerking:

- 4 natuur- en landschapsorganisaties verschillend samenwerkend met bedrijven (Landschap Noord-Holland, Limburgs Landschap, Vogelbescherming en Natuurmonumenten/WNF);
- 12 bedrijven, landelijk of regionaal georiënteerd actief op verschillende terreinen (mobiliteit, supermarkten, energie, banken, gezondheid en vakantie, bouw & constructie);

Conclusies

Onderzoek is net gestart en zal eind 2010 worden afgerond. Eerder onderzoek laat zien dat de bijdrage van bedrijven als sponsor aan natuur- en landschapsorganisaties nog beperkt is, maar dat het ontwikkelen van de relatie kansen op een groter draagvlak voor natuur en landschap biedt.

Contactpersoon

Naam Greet Overbeek
Telefoon 070 - 3358100
e-mailadres greet.overbeek@wur.nl

Kosten en Baten van de EHS

Roel Jongeneel, Nico Polman en Louis Slangen

Doel onderzoek

Inzicht in de kosten en baten van de EHS:

- Het realiseren van de EHS in 2018 met en zonder transactiekosten
- Verwerving in het huidige tempo in combinatie met een groter aandeel agrarisch natuurbeheer
- De EHS realiseren waarbij gronden kunnen worden onteigend

Wat is vernieuwend in onze aanpak?

- Het meenemen van effecten aankopen voor de EHS op agrarische grondprijzen
- De netto toegevoegde waarde van natuurbeherende organisaties/bedrijven wordt expliciet meegenomen
- Transactiekosten van verschillende arrangementen worden in beschouwing genomen

Scenario EHS: 1990-2018 (in ha)

	<i>Doelstelling 2018</i>	<i>Realisatie 2007</i>	<i>Realisatie in % van 2018</i>
Bestaande natuur	457.000	457.000	100%
Nieuwe natuur	271.000	99.000	37%
Totaal	728.000	556.000	73%

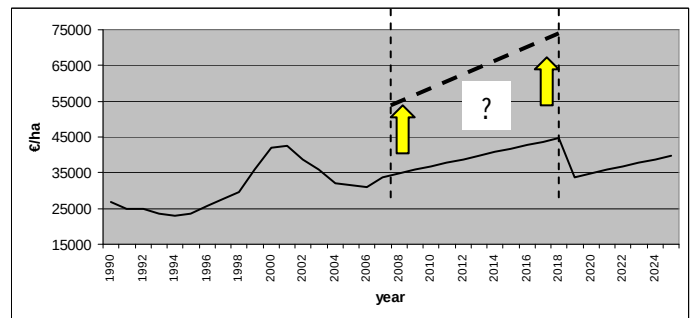
Verschillende institutionele arrangementen voor het realiseren EHS

- Landbouwgrond opkopen, inrichten en beheren door Staatsbosbeheer (A)
- Landbouwgrond opkopen, inrichten en beheren door private natuurbeherende organisaties (B)
- Particulier natuurbeheer (C)
- Agrarisch natuurbeheer (D)

Transactiekosten

- Verzamelen van informatie, het maken van plannen, contracten, e.d.
- Afsluiten van overeenkomsten, contracten, e.d.
- Naleven van overeenkomsten (monitoren, evaluatie, afdwingen)

Grondprijzontwikkeling 1990-2025 (aankoop volgens huidige trend of met extra aankoop)

In de afgelopen jaren heeft het realiseren van de EHS via aankoop effecten gehad op de grondprijs. Dit onderzoek laat zien dat bij uitvoering volgens plan de agrarische grondprijs tot 2018 fors zou kunnen stijgen.

Kosten 1990-2025 in basisscenario (in euro's van 2007)

	<i>Institutionele arrangementen</i>			
	A	B	C	D
Private transactiekosten		22	7	76
Publieke transactiekosten	439	374	171	130
Totale financiële kosten (=TFK)	4304	4099	2059	1705
Transactiekosten in % van TFK	11	11	9	14

De totale kosten bedragen ongeveer 12,2 miljard euro. Hiervan bestaat ongeveer 11 % uit transactiekosten. Deze zijn daarmee een belangrijk onderdeel van de totale kosten.

Conclusies

Het is belangrijk om de effecten op grondprijzen mee te nemen bij beleidsvorming. Zij bepalen mede de mogelijkheid van het realiseren van de EHS.

De keuze van institutionele arrangementen heeft gevolgen voor de

- budgettaire lasten
- transactiekosten
- kosten voor de Nationale Economie.

Een Veldleeuwerik zingt niet voor niets!

Kostenschatting maatregelen akkervogels

Jules Bos, Henk Sierdsema, Hans Schekkerman & Kees van Scharenburg

Beleidscontext

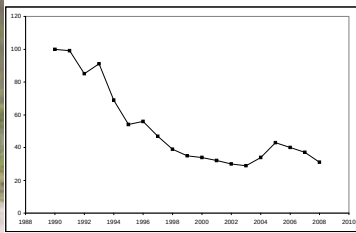
De 'Farmland Bird Index' is een van de 'Structural and Sustainable Development Indicators' van de EU. Intensivering van landbouw veroorzaakt een gestage afname van de index en van onderliggende akkervogelpopulaties. Vermaatschappelijking van het GLB betekent mogelijk meer middelen voor beschermingsmaatregelen voor akkervogels na 2013. Inzicht in (kosten van) maatregelen die in de Nederlandse landbouw voor akkervogels nodig zijn ontbreekt.

Onderzoeksvragen

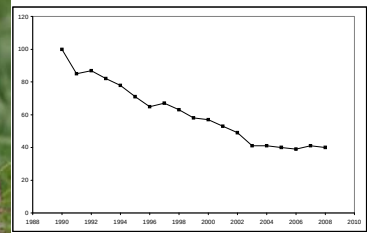
- Wat zijn beleidsopgaven voor akkervogels?
- Welke maatregelen zijn op welk oppervlak nodig en wat kosten deze maatregelen?

Aanpak

Synthese van in Nederland beperkt ontsloten kennis: confrontatie van ecologische eisen van akkervogels met de voorziening daarin door 'moderne' landbouw. Mismatch is bepalend voor benodigde maatregelen en vereiste oppervlak daarvan.

- *Bottlenecks:* geringe kuikenoverleving, hoge predatie van nesten
- *Maatregelen:* voorzien in insectenrijk habitat en hoogkwalitatief nesthabitat
- *Uitwerking:* onbespoten graanranden, akkerranden, hagen

- *Bottlenecks:* gebrek aan voedselrijk habitat in nabijheid van nest, afgenomen aantal legsels door ongeschikte gewassen in bouwplan
- *Maatregelen:* gewasmozaïek vergroten, voorzien in insectenrijke habitats
- *Uitwerking:* introductie van zomergranen ten koste van dominerende gewassen, introductie van akkerranden

Resultaten

Beleidsopgaven

Stoppen van verdere terugloop Farmland Bird Index en onderliggende akkervogelpopulaties vanaf 2010

Maatregelen

Maatregelen: onbespoten graanranden, brede akkerranden, hoger aandeel zomergranen en teelt van wintervoedselgewassen.

Kosten

Kosten van maatregelen bedragen €89 à 176 miljoen bij landelijke implementatie en €12 à 21 miljoen bij implementatie van maatregelen in kerngebieden.

Conclusies

- Geen gunstige 'autonome' ontwikkelingen, dus perspectief op behoud van akkervogelpopulaties is niet vanzelfsprekend. Bedreigingen: verdere schaalvergroting, afschaffing melkquotering en verdere expansie van maïs teelt voor bio-energie toepassingen.
- Akkervogelpopulaties zijn overgeleverd aan economische wetten van een liberaliserende landbouwmarkt zonder zelf een prijs te hebben: de markt faalt. Bescherming van akkervogels via het GLB is daarom niet onlogisch.
- Relatief makkelijk inpasbare maatregelen voor akkervogels doen aanspraak op minimaal 1% en maximaal 17% van GLB budget.

Milieueffectiviteit en kosten van maatregelen gewasbescherming

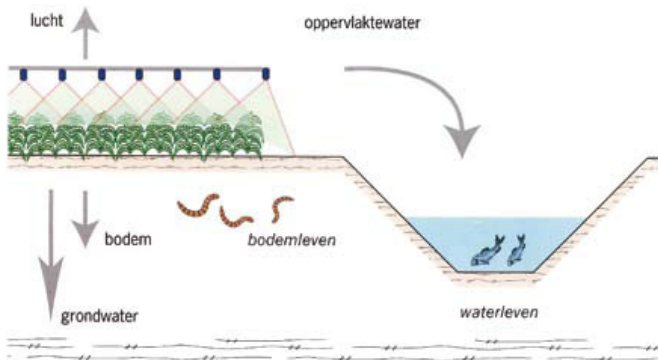
Joanneke Spruijt en Piet Spoorenberg

Beleidscontext

- 2010: Eindevaluatie van de "Nota duurzame gewasbescherming"
- Behoeftte aan inzicht in zowel het milieueffect van maatregelen geïntegreerde gewasbescherming als in de daarbij behorende kosten en risico's

Onderzoeksvragen

- Kwantificeer de milieuwinst van maatregelpakketten
- Kwantificeer de kosten en risico's van maatregelpakketten
- Identificeer de meest succesvolle gewasbeschermingsmaatregelen

Aanpak

- modelstudie m.b.v. MEBOT
- 11 gewassen (akkerbouw, vollegrondsgroenten, bloembollen)
- expertise uit Telen met Toekomst
- **pakket A**: op korte termijn haalbaar, door 80 % van de telers toepasbaar en lage kosten
- **pakket B**: maximale milieuwinst, ongeacht kosten

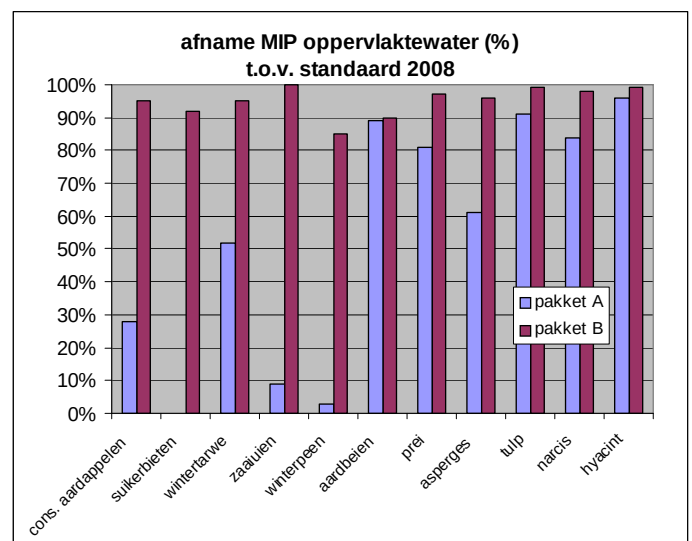
Contactpersoon

Joanneke Spruijt
joanneke.spruijt@wur.nl
0320-291357

Conclusies

- **pakket A**: milieueffectief en weinig kosten of zelfs economisch voordeel
- **pakket B**: afname milieubelasting van het oppervlakte water met 85 %, kosteneffectiviteit verschilt per teelt, maar vaak positief
- de meest kosten- en milieueffectieve maatregel voor het oppervlaktewater: spuiten met doppen die de drift nog verder reduceren

Afname MIP oppervlaktewater als gevolg van maatregelpakketten in vergelijking met het standaard spuitschema van 2008

Methode voor analyse van kosten en effecten van maatregelen gericht op Aquatische Natuur

Hans Leneman, Vincent Linderhof, Rolf Michels (LEI)

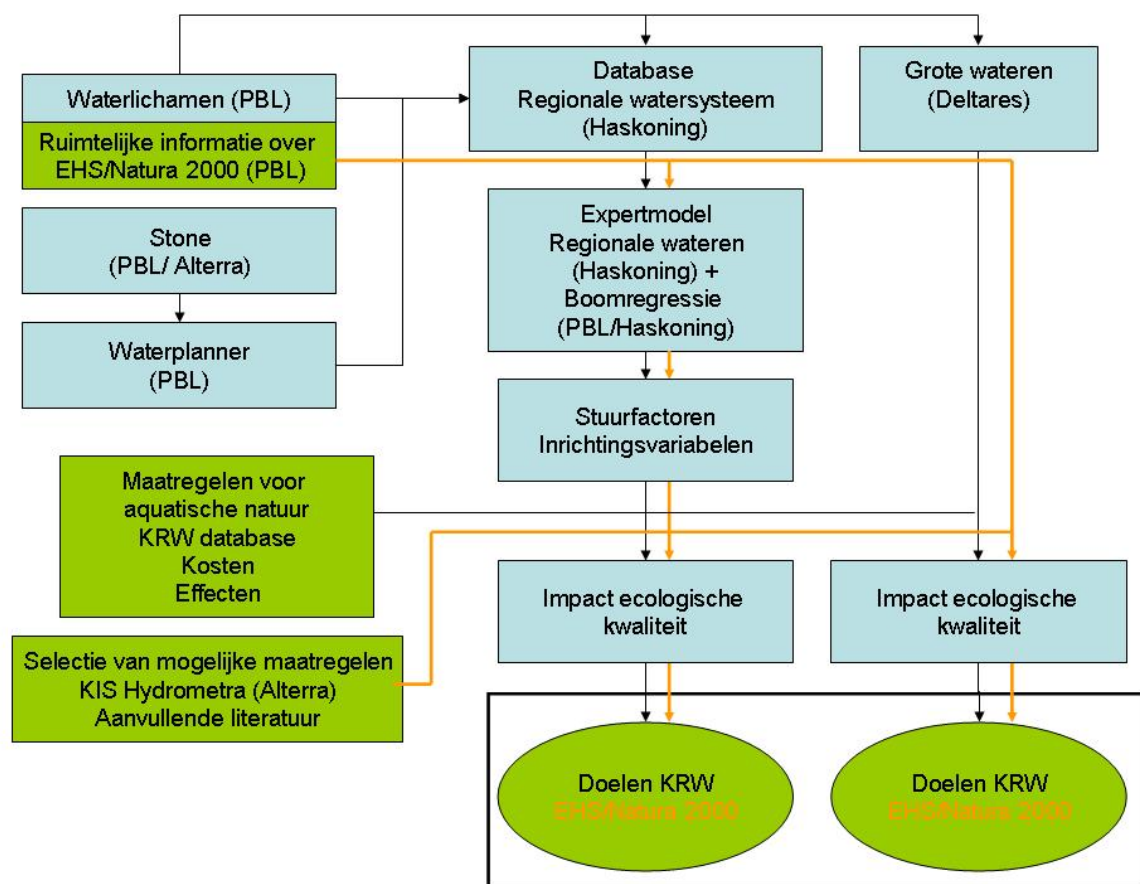
Achtergrond

Ex-ante evaluaties van het natuurbeleid kunnen onder meer gericht zijn op vragen m.b.t. efficiency en effectiviteit. In het kader van de aanstaande Natuurverkenningen bestaat de wens een analyse uit te voeren van kosten en effecten van maatregelenpakketten die de aquatische natuur bevorderen. Dit project behelst het deel over de kosten en de integratie hiervan met de effecten.

Onderzoeksvragen

1. Volgens welke methode kunnen we de kosten en effecten van maatregelen ter bevordering van aquatische natuur gezamenlijk bepalen?
2. Wat is de kosteneffectiviteit van maatregelenpakketten ter bevordering van aquatische natuur, samenhangend met verschillende streefbeelden uit de Natuurverkenningen?

Aanpak

Resultaten

1. Een methode voor de analyse van de kosten en effecten van maatregelen ter bevordering van aquatische natuur.
2. Eerste berekeningen met deze methode voor de vier streefbeelden uit de Natuurverkenningen.
3. WOT werkdokument met beschrijving van werkwijze, methode, resultaten

Conclusies (NB Fictief)

1. in alle streefbeelden is het realiseren van aquatische natuur in grote rivieren duurder/minder duur dan in grote zoete wateren, terwijl de effecten op natuur vergelijkbaar zijn
2. Kleine zoete wateren en brakke zoete wateren bieden vanuit kostenooqpunt het meeste/minste perspectief voor aquatische natuur.

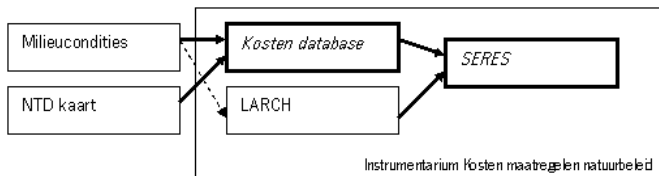
Contactpersoon

Hans Leneman, 070 3358202 , hans.leneman@wur.nl

Instrumentarium kosten maatregelen natuurbeleid naar status A

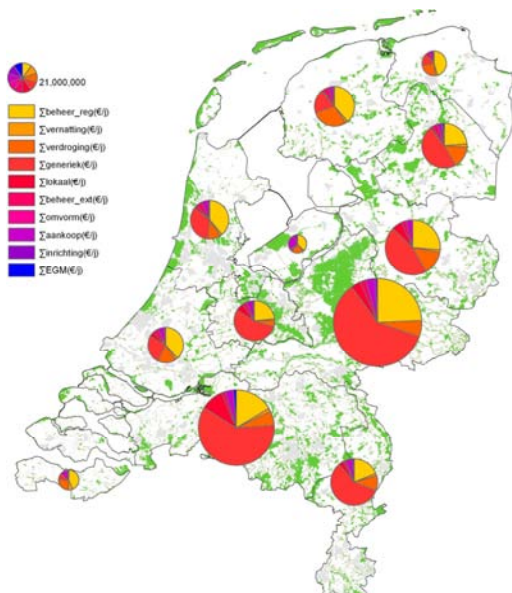
René Verburg, Hans Leneman, Arnoud Schouten, Rolf Michiels, Le Chen, Gideon Kruseman (allen LEI)
 Jana Verboom, Jan Clement, Michiel van Eupen, Astrid van Teeffelen, Rogier Pouwels (allen Alterra)

Figuur 1. Instrumentarium kosten maatregelen natuurbeleid. In schuine letters de te beoordelen componenten voor status A en dichte lijnen met pijlen de te beoordelen datastromen.

Beleidscontext

Kosten spelen een belangrijke rol in het natuurbeleid. Omdat het creëren van natuur veel planologische en inrichtingskosten met zich meebrengt en het verbeteren van de milieuomstandigheden een investering vraagt, is een ex-ante toetsing van de kosten (en van de effectiviteit) gewenst. In de Natuurverkenning 2011 van het PBL vormt het instrumentarium een belangrijke rol bij de evaluatie van streefbeelden.

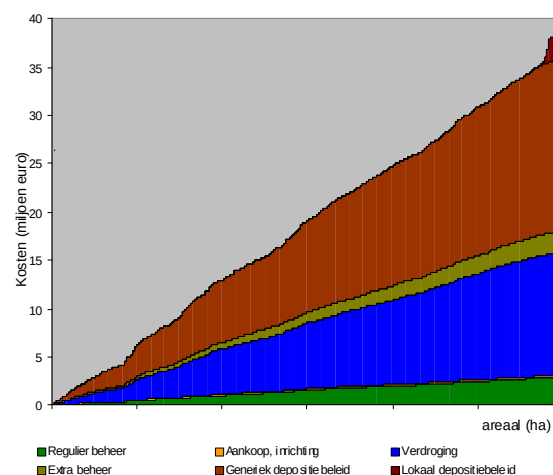
Figuur 2. De kosten van verschillende maatregelen in provincies bij de realisatie van de huidige EHS voor 2018.

Onderzoeksvraag

Het instrumentarium wordt al gebruikt in diverse PBL producten. Om ook in de toekomst een betrouwbare gegevensbron te blijven wordt gewerkt aan een status A certificering.

Aanpak

De componenten van het instrumentarium (figuur 1) worden afzonderlijk en in samenhang gedocumenteerd, getest en gevalideerd, op basis van de eisen die de WOT stelt.

Figuur 3. De cumulatieve kosten voor vochtige heide lopen snel op door de te maken generieke en lokale stikstof maatregelen.

Conclusie

Het instrumentarium draagt in belangrijke mate bij aan de evaluatie van streefbeelden in de Natuurverkenning 2011. Certificering met status A waarborgt de kwaliteit van de werkzaamheden ten bate van toekomstige inzet in PBL producten.

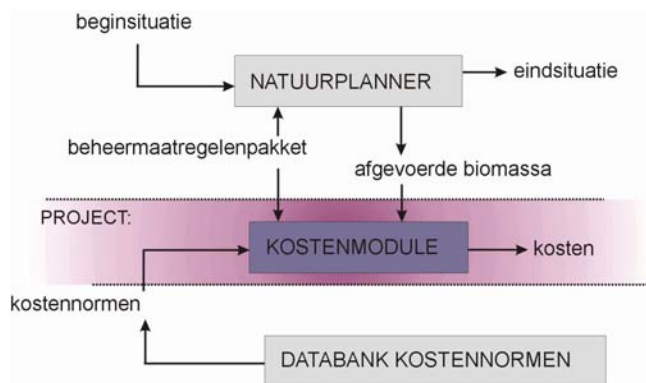

Een kostenmodule voor de Natuurplanner

Jaap van Raffe, Wieger Wamelink, Anjo de Jong

Achtergronden

De Natuurplanner is een veelgebruikte 'modellentrein' om de effecten op de biodiversiteit te bepalen die een gevolg zijn van veranderingen in milieu-, water- en ruimtedruk en natuurbeheer. De kosten van het beheer werden tot nu toe met behulp van spreadsheets berekend, wat een aantal nadelen had. Zo kostte het relatief veel tijd om de berekeningen uit te voeren (zeker als dit op gridniveau dient te gebeuren) en was kwaliteitsborging lastig.

Doelstelling / Onderzoeksvragen

Het eerste doel van het project was het realiseren van een computerprogramma (Kostenmodule NP) waarmee de financiële consequenties van het beheer uit de Natuurplanner konden worden berekend. Het tweede doel was het doorrekenen van vier scenario's met behulp van de Natuurplanner (voor de effecten op de biodiversiteit) en de Kostenmodule NP (voor de financiële consequenties).

Fig. 1. Met de Kostenmodule Natuurplanner kunnen de kosten (en baten) worden bepaald van het beheermaatregelenpakket dat door de Natuurplanner wordt doorerekend.

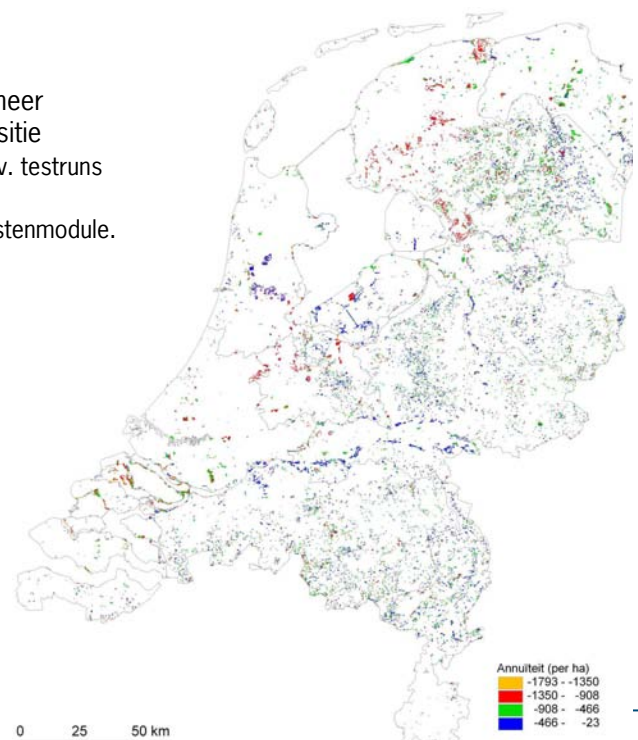
Aanpak

- Vaststellen functionaliteiten van de Kostenmodule Natuurplanner.
- Ontwikkeling van de Kostenmodule.
- Uitwerken van vier scenario's die verschillen wat betreft beheerintensiteit (beheer volgens de Index NLR, en extensief beheer) en de stikstof- en zuurdepositie (huidige depositie en een depositie gelijk aan de kritische depositie) t.b.v. testruns met de Kostenmodule NP.
- Doorrekenen van de vier scenario's met behulp van de Natuurplanner en de Kostenmodule.

Resultaten en conclusies

De belangrijkste conclusie van het project is dat de Kostenmodule NP voldoet, zodat nu m.b.v. de Natuurplanner snel, en op gridniveau, kosteneffectiviteitsstudies uitgevoerd kunnen worden.

Fig. 2. De kosten van het beheer van graslanden berekend met de Kostenmodule NP in annuïteiten in euro's per hectare (beheer volgens de Index NLR en een stikstofdepositie volgens de sitespecifieke kritische depositie).

Contactpersonen:

Jaap van Raffe (0317-484996, jaap.vanraffe@wur.nl), Wieger Wamelink (0317-485917, wieger.wamelink@wur.nl), Anjo de Jong (0317-485024, anjo.dejong@wur.nl)

Een overzicht van interpolatietechnieken

Martin Knotters, Gerard Heuvelink, Tom Hoogland, Dennis Walvoort

Doel

1. Overzicht van interpolatietechnieken bieden aan medewerkers van PBL
2. Bruikbaarheid van technieken voor PBL beoordelen

Welke interpolatietechniek?

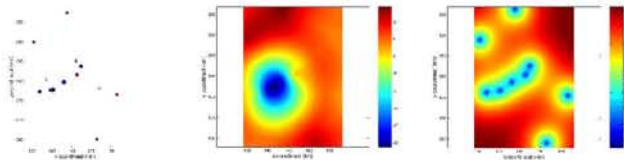
De volgende criteria bepalen de keuze voor een interpolatietechniek:

1. toepasbaarheid in ruimte, tijd en ruimte-tijd
2. mogelijkheid om de nauwkeurigheid te kwantificeren
3. toepasbaarheid op numerieke en/of categorische variabelen
4. mogelijkheid om gebruik te maken van hulpinformatie
5. mogelijkheid om proceskennis te benutten
6. toepasbaarheid voor aggregatie en desaggregatie (op- en neerschaling)
7. complexiteit (benodigd kennisniveau, vereiste rekentijd)
8. eisen aan omvang en eigenschappen van dataset
9. beschikbaarheid van eenvoudig toepasbare computerprogramma's

Ruimtelijke interpolatie

Methoden waarmee onzekerheid kan worden gekwantificeerd:

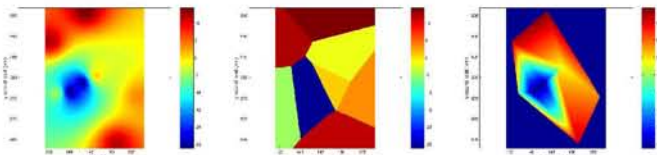
1. krigingstechnieken (zonder en met gebruik van hulpinformatie)
2. *splines*, regressiemethoden, neurale netwerken etc.

Ordinary kriging van bodemdaling in de Waddenzee (periode 1994-2004). Links: waarnemingen. Midden: geïnterpoleerde waarden. Rechts: standaardafwijking van de interpolatiefout.

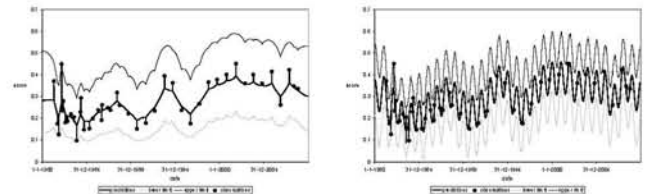
Methoden waarmee onzekerheid *niet* kan worden gekwantificeerd:

1. Inverse Distance, Nearest-neighbouralgoritme (Thiessenpolygonen), Triangular irregular network, etc.
2. procesmodellen 'sec'

Links: Inverse Distance Weighting. Midden: Thiessenpolygonen. Rechts: Triangular Irregular Network.

Temporele interpolatie

Geïnterpoleerde waarden van indicatoren voor ecologische waterkwaliteit, met 95%-predictie-interval. Links: ordinary kriging en logit-transformatie. Rechts: simple kriging gecombineerd met een regressiemodel van de seizoensvariatie.

Ruimte-tijdinterpolatie

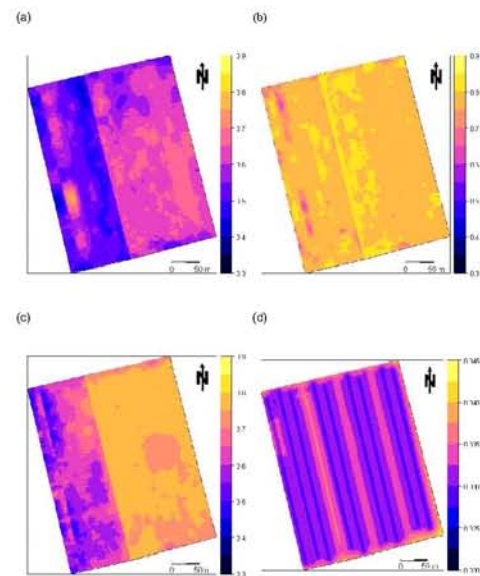

Figure 8. Space-time kriged predictions for three arbitrary days: (a) DOY 165, (b) DOY 200 and (c) DOY 235; (d) kriging standard deviations for DOY 235.

Ruimte-tijd-kriging van 'Normalized Difference Vegetation Index'

Conclusies en aanbevelingen

1. Zeer groot aantal technieken (170 referenties!)
2. Beslissingsondersteunend systeem zeer gewenst
3. Validatiestudies noodzakelijk: is methode geschikt voor doel?

Literatuur

Knotters, M., G.B.M. Heuvelink, T. Hoogland and D.J.J. Walvoort, 2010. A disposition of interpolation techniques. Wageningen, WOt-werkdocument.

Evaluation of Model Complexity

George van Voorn, Patrick Bogaart & Wies Akkermans

Context

There is currently an increase in life sciences

- In the use and development of models. For instance, the Netherlands Environmental Assessment Agency (PBL) uses many models for policy research
- In the complexity of models. The number of variables, parameters, boundary conditions, etc. increase significantly

Why the increase in complexity?

See **Figure 1, left side**:

- Small models have identifiable parameters, are easily calibrated, but generally fit data poorly (high bias error)
- Medium models gain in fitting power, while sacrificing little in terms of parameter identification (optimal order)
- Increase in computer power paved way for larger models
- Use of models not only for understanding, but also predictions (like policy research). This requires larger models

Problem

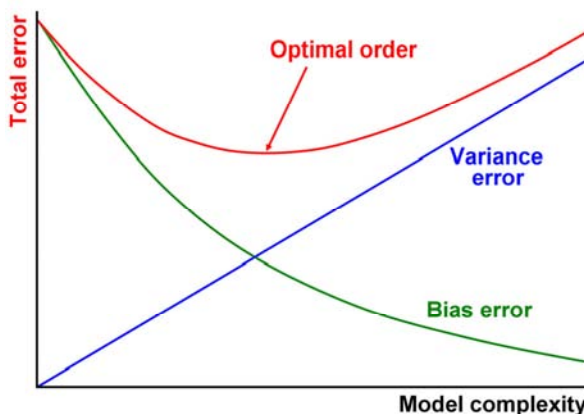
Overshoot in model complexity because of (among others)

- “Show off” factor (we can, so we should)
- “Include all” syndrome (what can you leave out?)
- Too many applications for one model, requiring the model to fit a diversity of data that are not related (**Figure 2**)

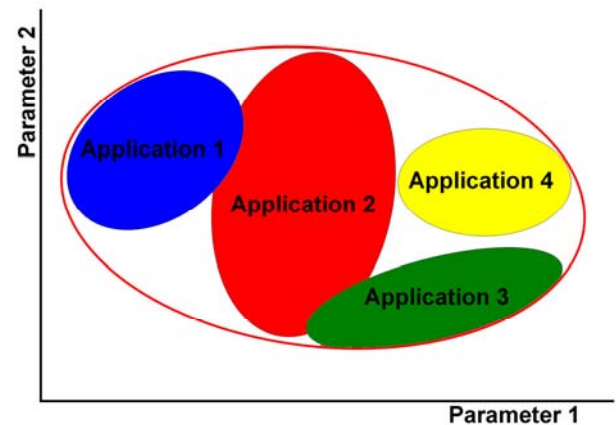
Result see **Figure 1, right side**: Large models fit the data easily, but data demand increases and parameter identification decreases (high variance error)

Goal

- Develop and test a checklist to evaluate the balance of a model in terms of model complexity, understanding of the system, quality and availability of data, and application area(s)
- Apply list to models, e.g. those used by PBL
- Give recommendations based on outcome on how to improve model in terms of this balance

Figure 1: With increasing model complexity the bias error decreases, allowing for improved fit to the data. However, the variance error increases, meaning the parameter identification becomes more difficult. There is an optimum for medium-sized models

Figure 2: The application governs the identification set-up (Hjalmarsson, 2009). Model complexity and required data availability for parameter identification increase when more applications are considered for a model.

Dr. G.A.K. van Voorn
Biometris (PRI, Wageningen UR)
P.O. Box 100, 6700 AC Wageningen
Tel: 0317 – 48 46 16 - Fax: 0317 – 41 80 94
E-mail: george.vanvoorn@wur.nl

Dr. P.W. Bogaart
Team Integraal Waterbeheer (Alterra, Wageningen UR)
P.O. Box 47, 6700 AA Wageningen
E-mail: patrick.bogaart@wur.nl

Kwaliteitslag 2

Harm Houweling & George van Voorn

Plan

Doelstelling

Borging van de kwaliteit van modellen en ruimtelijke gegevensbestanden waarvan Wageningen UR de bronhouder is, en die worden gebruikt in projecten van en voor het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL).

Organisatie

Anton van der Giessen	Voorzitter stuurgroep
Jaap Wiertz	Stuurgroep namens PBL
Jan Erik Wien	Stuurgroep namens WUR
Paul Hinssen	Stuurgroep namens WOt
Jaap Molenaar	Voorzitter auditteam

Procedure naar Status A in grote lijnen

- **Quickscan** om te bepalen of de voor Status A vereiste documentatie aanwezig is
- **Documentatie** in orde maken indien er nog onderdelen ontbreken
- **Checklist Status A** invullen door beheerder
- **Onderzoek** van documentatie door auditteam
- **Auditgesprek**

Do

Modellen en bestanden die voldoen aan Status A uit KS1: zie website WOt

Modellen en bestanden die op dit moment voorbereiden op Status A in KS2

- AKIS
- Basiskaart aquatische natuur
- Basiskaart terrestrische natuur
- Begroeiingstypenkaart
- CLUE
- DIMO
- FIONA
- Geodatabase Natuur
- GIAB
- Graadmeters Natuur
- HGN1900
- Instrumentarium Kosten Natuur en Milieu
- KELK
- MAMBO
- Meta-SWAP
- Module Natuurbeheerskosten
- MOVE
- Verbeterde Landallocatie IMAGE
- VIRIS

Actualize

Goede modellen goed toegepast

- **Kwaliteit van de toepassing** van modellen en ruimtelijke informatie in projecten van en voor het PBL

Goede modellen

- Status A+; meer aandacht voor **inhoudelijke kwaliteit**
- afstemming op het kwaliteitssysteem van het PBL

Goed gedocumenteerde modellen

- Status A; Adequate **documentatie** van modellen en ruimtelijke informatie

Check

Categorieën waarop de documentatie van modellen wordt beoordeeld (Status A)

- Theorie
- Technische documentatie
- Gebruikersdocumentatie
- Verificatie en testen software
- Kalibratie van het model
- Validatie van het model
- Gevoelighedsanalyse
- Beheers- en exploitatieplan

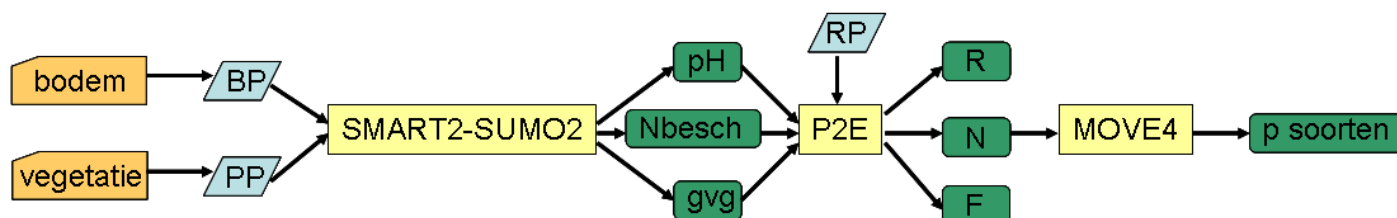

Onzekerheidsanalyse van de Natuurplanner

Wieger Wamelink, Wies Akkermans, Dick Brus, Gerard Heuvelink, Janet Mol-Dijkstra & Eric Schouwenberg

Aanleiding: De Natuurplanner wordt onder meer gebruikt voor het evalueren van beleidsscenario's in het kader van de milieu- en natuurverkenningen. De modellen bevatten parameters waarvan de waarde niet volledig bekend is. Deze onzekerheid in de parameterwaarden resulteert in onzekerheid in de modeluitkomsten. De mate van onzekerheid in de modeluitkomsten was tot nu toe onbekend.

Doel: schatten van de onzekerheid in de modeluitkomsten, o.a. van het model MOVE4, en identificeren van de parametergroepen die daaraan het meeste bijdragen.

Kaarten (orange), modelparameters (blue), modellen (green), en modelresultaten (yellow) meegenomen in de onzekerheidsanalyse van de natuurplanner. Met: BP: bodemparemeters, PP: plantparameters, Nbesch: stikstofbeschikbaarheid en RP: regressieparameters

Resultaten

Er zijn 4 parametergroepen onderscheiden: bodem- en grondwaterkaart+SMART2, SUMO2, P2E en MOVE4, en simulaties zijn uitgevoerd op 500 sites voor 3 vegetatietypen.

Tabel 1. Per vegetatietype wordt, gemiddeld over de 500 locaties gegeven:

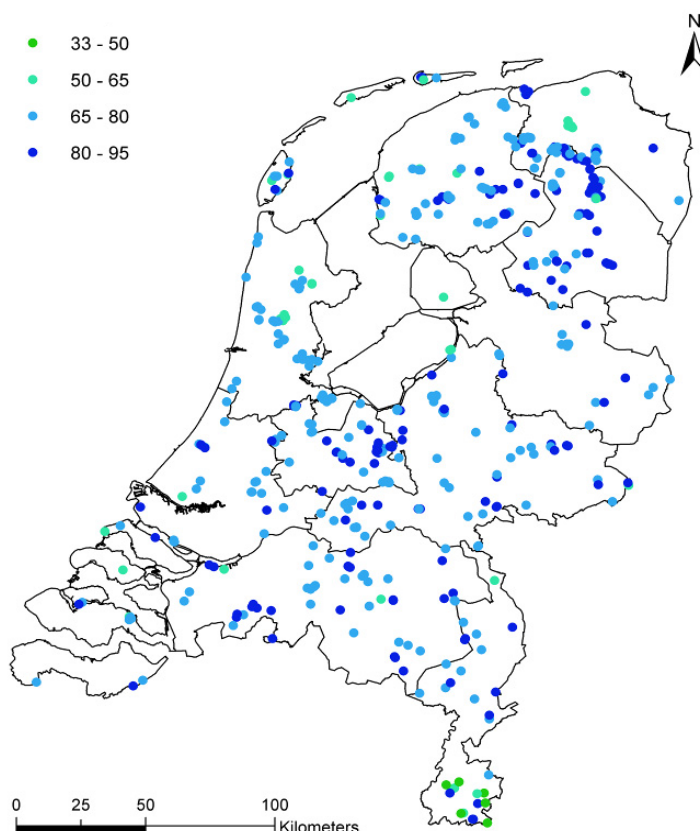
1. N pred: het aantal door MOVE4 voorspelde soorten,
2. VTOT: de totale onzekerheid in de modeluitvoer a.g.v. onzekerheid in de invoerparameters.

Daarnaast worden de onzekerheidspercentages gegeven, ook gemiddeld over de 500 locaties, die toegeschreven kunnen worden aan drie van de vier onderscheiden parametergroepen (SMART2+ kaarten, SUMO2 en P2E).

	Grasland		Heide		Bos	
	Gem.	sd	Gem.	sd	Gem.	sd
N pred	1,58	0,53	4,87	0,82	4,33	1,16
$\sqrt{VTOT}$	1,29	0,27	1,43	0,44	1,75	0,28

Percentage onzekerheid (met s.e.), toe te schrijven aan:

SMART2+kaart	3 (2)	6 (2)	5 (2)
SUMO2	4 (2)	0 (2)	2 (2)
P2E	76 (2)	71 (1)	68 (1)

Fig. 1. Grasland. Percentage onzekerheid in MOVE4 output veroorzaakt door de vertaling, in de P2E module, van pH, GVG en stikstofbeschikbaarheid in Ellenberg variabelen R, F, N. Deze laatste zijn invoer voor MOVE4.

Discussie

- De onzekerheid in MOVE4 kon niet worden meegenomen, vanwege concept problemen.
- De geschatte onzekerheid zegt niets over het realiteitsgehalte van de resultaten, daarvoor is een validatie nodig.

Conclusie

- De onzekerheid in de modeluitkomst van MOVE4 wordt bijna geheel veroorzaakt door de vertaalmodule P2E. Calibratie van MOVE4 voor gemeten bodemparemeters gemodelleerd in SMART2 (pH, nitraat, C/N) kan dit probleem oplossen.
- De onzekerheid in de voorspelling van het aantal soorten is aanzienlijk, maar minder groot dan gedacht.

Contactpersoon Wieger Wamelink, 0317-485917, wieger.wamelink@wur.nl

Validatie van het nutriëntenemissiemodel STONE 27 op LMM en LSK

Caroline van der Salm¹, Leo Boumans², Dick Brus¹, Bas Kempen¹, Ton van Leeuwen³ en Hans Vrolijk³
¹ Alterra, ² RIVM, ³ LEI

In 2008 is een protocol ontwikkeld voor de validatie van STONE op gegevens uit het LMM (Landelijk Meetnet effecten Mestbeleid). Dit protocol is in 2009 toegepast om STONE te valideren op gemeten N en P giften en NO₃, fosfaat en DOC concentraties in grondwater en drains. Voor de toetsing van de gesimuleerde fosfaatophoping is STONE vergeleken met metingen in LSK (Landelijke Steekproef kaarteenheden)

De datasets

Het LMM bevat gegevens van 1300-1500 metingen van mestgiften en concentraties op bedrijven in de zand- en veen- en kleiregio voor de periode 1992-2008. Tevens bevat deze dataset 450 metingen van drainwater in de periode 1996-2008.

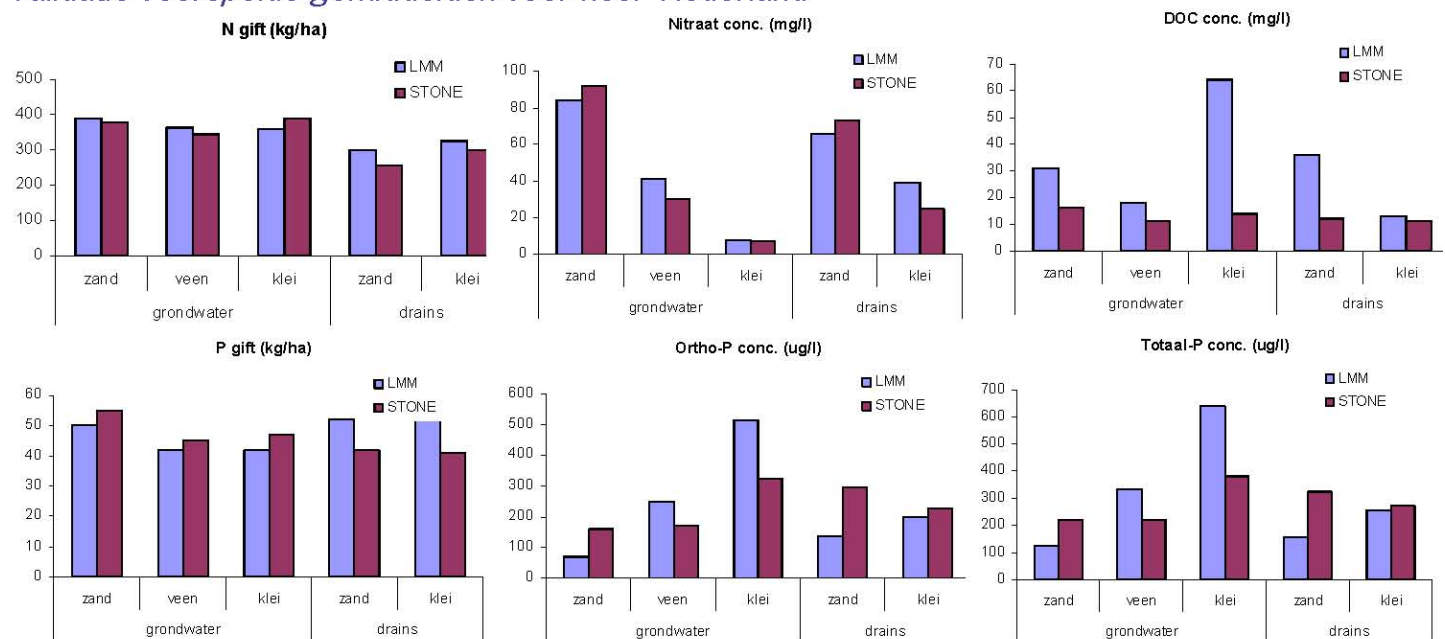
LSK bevat gegevens over fosfaatophoping (P_{ox}) op bijna 1400 locaties in Nederland. LSK is een gestratificeerde enkelvoudige aselechte steekproef met bodem- Gt cluster als strata.

Het protocol

In het LMM worden giften en concentraties gemeten op bedrijfsniveau. STONE berekent concentraties in grondwater en drainwater voor 6405 plots in Nederland met een gemiddeld oppervlak van 500 ha. Om de berekeningen en metingen te kunnen vergelijken is een overlay gemaakt van de contouren van ieder bedrijf en de kaart met de ligging van de STONE plots. De uitkomsten van de STONE plots zijn vervolgens gemiddeld op basis van het oppervlak binnen het bedrijf.

Resultaten

Validatie voorspelde gemiddelden voor heel Nederland

De validatie op LMM laat zien dat op locaties waar **grondwater** is bemonsterd:

- De gemiddelde gesimuleerde stikstof giften en nitraat concentraties niet significant verschillen van de metingen
- De DOC concentraties lager zijn dan gemeten
- De P giften iets hoger zijn dan gemeten en de fosfaatconcentraties op de zandbedrijven hoger en op de klei- en veenbedrijven lager zijn dan gemeten

Op locaties met **drainwater** bemonstering blijkt dat:

- De gesimuleerde N en P giften lager zijn dan de metingen
- De nitraatconcentraties niet significant verschillen van gemeten waarden
- De DOC concentraties lager zijn dan gemeten
- De fosfaatconcentraties hoger zijn dan gemeten

Validatie op LSK toonde aan dat de fosfaatophoping in de bovengrond (0-50 cm) met 11% wordt onderschat en in de ondergrond (50-120 cm) met 24% wordt overschat

Validatie op bedrijfstypen en/of regionale schaal

Op het niveau van bedrijfstypen en regio's zijn de verschillen tussen metingen en simulaties groter. In veel gevallen zijn de verschillen echter niet significant gezien de spreiding in metingen en modelberekeningen. Voor alle resultaten geldt dat (nog) geen rekening is gehouden met de insluitkansen van bepaalde bedrijven waardoor uitspraken niet ruimtemiddeld zijn

Model voor Ammoniak en Mineralenbelasting ten behoeve van Beleidsondersteuning: MAMBO

Gideon Kruseman, Harry Luesink, Marga Hoogeveen, Pieter Willem Blokland

Beleidscontext

In opdracht van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) en de WOT Natuur & Milieu, berekend het LEI-Wageningen UR voorlopige en definitieve ammoniak emissies, waarbij gebruik gemaakt wordt van het Model voor Ammoniak en Mineralenbelasting ten behoeve van Beleidsondersteuning (MAMBO). De berekeningen worden gebruikt voor de Milieubalans en voor de Emissieregistratie. Voor de Emissieregistratie levert MAMBO ook indirect gegevens, namelijk nitraat en fosfaat belasting van de bodem zoals gebruikt wordt door het STONE model van ALTERRA om emissies naar oppervlakte water te berekenen.

Onderzoeksvragen

Een greep uit de onderzoeksvragen van het afgelopen jaar (2009): definitieve berekening van de Ammoniakemissie uit de landbouw in 2007 en voorlopige berekening van de Ammoniakemissie uit de landbouw in 2008. Aanleveren van bodembelastinggegevens van mest en kunstmest voor 2007.

Aanpak

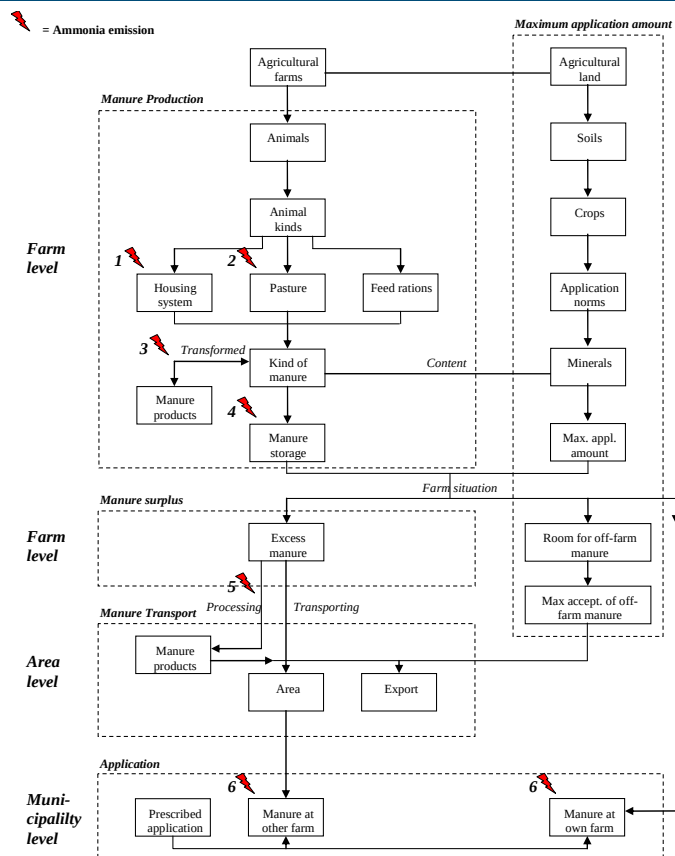
MAMBO hanteert een modelmatige aanpak met gebruik van gegevens uit de landbouw telling, het bedrijven informatienet (BIN) expert kennis van WUM en CDM (zie figuur voor de structuur van het model).

Resultaten

Ammoniak emissies 2006

	Stal	Opslag	Weiden	Uitrijden	Totaal
Melkvee	16 798	372	3 691	14 384	35 245
Jongvee	3 040	102	2 530	3 388	9 060
Paarden en pony's	510	75	330	*	*
Overig graasvee	1 829	61	1 603	2 008	6 416
Vleeskalveren	2 372	0	0	2 200	4 572
Vleesvarkens	13 766	178	0	9 181	23 125
Fokvarkens	7 289	124	0	3 984	11 397
Legpluimvee	6 342	1 630	0	855	8 827
Vleespluimvee	4 127	558	0	804	5 489
Totaal	56 064	3 100	8 154	36 804	104 122

Voor het jaar 2007 is de ammoniakemissie van de landbouw (inclusief hobbybedrijven en glastuinbouw) geschat op 119,7 mln. kg NH₃.

Structuur van MAMBO

Conclusies

De resultaten die hier gepresenteerd zijn en gepubliceerd door WOT Natuur & Milieu zijn de eerste resultaten die berekend zijn met MAMBO. De ontwikkeling staat niet stil. Door veranderend beleid en door veranderende wetenschappelijke inzichten is er regelmatig behoefte aan aanpassing en herijking van het modelinstrumentarium.

Contactpersoon

Dr. ir. Gideon Kruseman
Senior onderzoeker
LEI-Wageningen UR
Onderzoeksveld: Sector en Ondernemerschap
Sectie: Duurzame Agrarische Ontwikkeling
Postbus 29703, 2502 LS Den Haag

Duurzame Informatievoorziening (DUIN)

Doelen:

1. Verwerven, beheren en toegankelijk maken van gegevensbestanden voor de onderzoekers van PBL en WUR ten behoeve van Planbureau- producten.
2. Technische en inhoudelijke kwaliteit van deze gegevens inzichtelijk maken en onderzoekers hierover informeren.

Om bovenstaande doelen te realiseren levert het project dit jaar de volgende producten op:

Data AquisitiePlan

Jaarlijks wordt een Data AquisitiePlan waarin die bestanden staan die onderzoekers nodig hebben. Dit DAP bestaat uit een aantal bestanden die elk jaar terug komen en bestanden die eenmalig worden verworven.

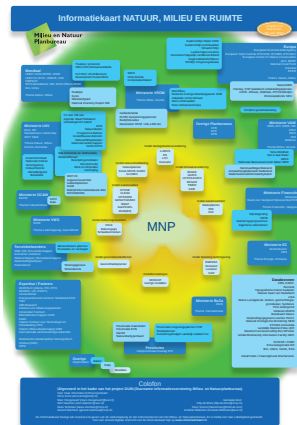
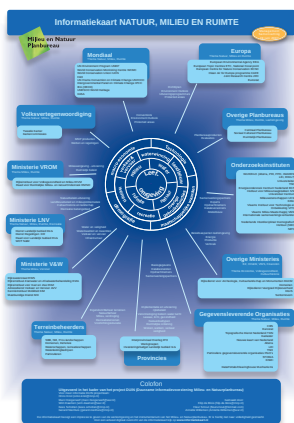
Heb je binnen je project een bestand nodig en wil je weten of het beschikbaar is neem dan contact op met het DUIN projectteam.

Onbekend met een bepaald bestand of wil je weten of je bestanden wel of niet kunt gebruiken in je onderzoek neem contact op met het DUIN projectteam.

Informatiekaart

Het planbureau en de WOT zijn kennisorganisaties die in een netwerk opereren. Om inzichtelijk te maken hoe het netwerk eruit ziet, welke gegevens, modellen en kennis in het netwerk beschikbaar is heeft DUIN en informatiekaart ontwikkeld.

Na de reorganisatie van het PBL wordt deze kaart in 2010 herzien.

Interesse hoe het netwerk er anno 2010 uitziet en wil je de eerste versie van de herziene informatiekaart ontvangen?

Masterclasses

Het project DUIN organiseert maandelijks een tweetal masterclasses in Wageningen en Bilthoven/Den Haag waarin dieper ingegaan wordt op de beschikbaarheid, technische en inhoudelijke kwaliteit van Databestanden.

Het afgelopen jaar zijn in de masterclasses de volgende bestanden en organisaties aan de orde geweest:

- TOP10NL en kadasterkaarten
- Nulmeting op de Kaart
- Dataland woningen
- Nationale databank Flora & Fauna
- Verkeer en verkeersgerelateerde gegevens
- Provinciaal bestanden & ProGideon
- Streekplannen op de kaart
- Landschapselementen en Eigen-dom

Heb je zelf een bestand of organisatie die bestanden levert waar je meer over wil weten, neem dan contact op met het projectteam DUIN.

Vragen? Neem dan contact op met het projectteam DUIN.

Projectgroep DUIN:

Wim.Daamen@wur.nl, Sidney.Gijzen@wur.nl, Lieke.Verhelst@wur.nl, Kees.Schotten@pbl.nl, Hiddo.Huitzing@pbl.nl, Onno.Knol@pbl.nl, Filip.deBlois@pbl.nl en Arjan.vanderPut@pbl.nl

Compendium voor de Leefomgeving

Het Compendium voor de Leefomgeving is een website met wetenschappelijk onderbouwde feiten en cijfers om de maatschappelijke discussie en keuzes op het gebied van milieu, natuur en ruimte te ondersteunen.

www.compendiumvoordeleefomgeving.nl

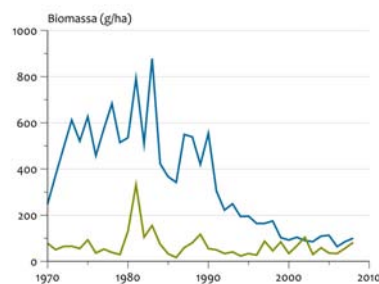
Waarom een Compendium?

Hoe ontwikkelen zich het gebruik en de kwaliteit van de ruimte? Hoe staat het met de luchtkwaliteit in Nederland? Hoe gaat het met de natuur? En hoe beleven we het landschap? Discussies over deze onderwerpen hebben baat bij feiten en cijfers. Cijfers die ons vertellen welke ruimtelijke ontwikkelingen er zijn. Cijfers die ons vertellen wat de milieukwaliteit is en welke veranderingen in de natuur optreden. Daarvoor is het Compendium voor de Leefomgeving. De informatie uit het Compendium wordt gebruikt in publicaties, zoals de Milieubalans, Natuurbalans en diverse monitoring- en beleidsstudies.

Wat is te vinden in het Compendium?

- Actuele kwaliteit van het milieu, de natuur en de ruimte in Nederland in de vorm van indicatoren.
- Indicatoren zijn geordend in circa 30 inhoudelijke onderwerpen, 150 beleidsrelevante dossiers en ruim 750 indicatoren.
- Kaarten, grafieken en tabellen over beleidsrelevante ontwikkelingen.
- PBL, CBS en Wageningen UR ontsluiten in het compendium zowel gegevens die zij zelf (mede) beheren, als gegevens beschikbaar gesteld door derden.

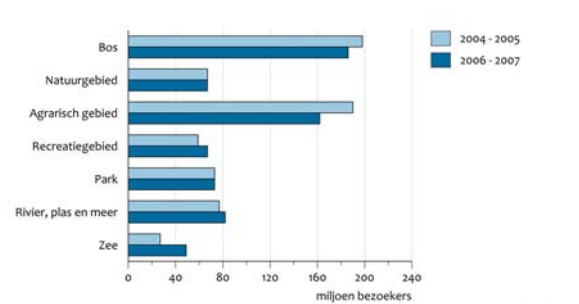
Tong en schol in Waddenzee

Bron: IMARES.

WUR/jano/1238
www.compendiumvoordeleefomgeving.nl

Bezoek aan groen/blauwe gebieden

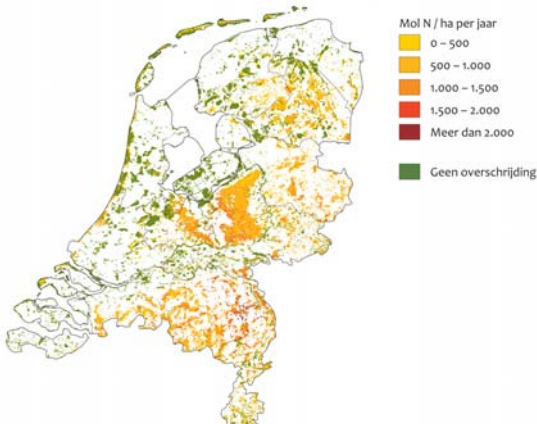
Bron: CVTO, bewerking Alterra.

WUR/deco/1258
www.compendiumvoordeleefomgeving.nl

De Waddenzee heeft voor tong en schol een functie als kraam- en kinder-kamer. De biomassa van jonge tong is vrijwel constant gebleven, terwijl die van schol afneemt. De oorzaak voor de afname van schol is niet eenduidig.

Het aantal bezoeken aan groen/blauwe gebieden is licht gedaald in 2006/2007 ten opzichte van 2004/2005, namelijk van 691 miljoen naar 686 miljoen.

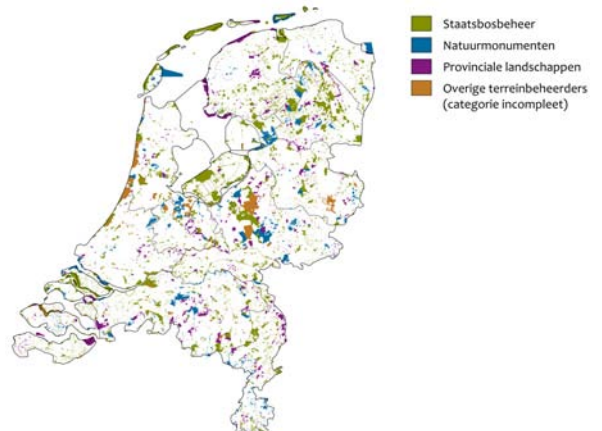
Overschrijding kritische stikstofdepositie op natuur, 2009

Bron: PBL, GCN.

PBL/apro/1423
www.compendiumvoordeleefomgeving.nl

Beheer en/of bezit terreinbeherende organisaties

Bron: EC-LNV, SBB, NM, Provinciale Landschappen, RVR.

WUR/mrt10/1283
www.compendiumvoordeleefomgeving.nl

Ca. 60 procent van het areaal natuur heeft een zodanig hoge toevoer van stikstof dat kwetsbare plantensoorten worden verdrongen door grassen en struiken.

De terreinen van de verschillende organisaties die natuurterreinen bezitten of in beheer hebben liggen verspreid over heel Nederland.

Contact

Bram ten Cate

WOT Natuur & Milieu – Wageningen UR
Postbus 47, 6700 AA Wageningen
Tel: 0317 – 48 54 71 - Fax: 0317 – 41 90 00
E-mail: info.wnm@wur.nl

Het Compendium voor de Leefomgeving wordt samengesteld door een redactieteam bestaande uit medewerkers van het Centraal Bureau voor de Statistiek, het Planbureau voor de Leefomgeving en Wageningen UR. De redactie is te bereiken via redactie@milieunatuurcompendium.nl.
Coördinerend projectleider: Laurens Brandes, PBL

Streefbeeld voor 2040

- **UITDAGING**
grotere afstand tussen natuur en mensen; kleiner draagvlak voor natuurbeleid
- **RICHTINGGEVEND PRINCIPE**
natuur beleefbaar en bereikbaar maken voor mensen
- **KENMERKEN**
groene en blauwe oases in steden; groene en blauwe gebieden er omheen; goed toegankelijke en aantrekkelijke landbouwgebieden door oude en nieuwe landschapselementen, veel wonen, werken en recreëren in het groen en op het water; autosnelwegen zijn landschappelijk ingepast; belevingswaarden zijn groot (alle zintuigen aanspreken)
- **RELATIES ANDERE FUNCTIES**
sterke verweving, natuur en water lopen door tot in bebouwd gebied; woningen, kantoren, zorginstellingen e.d. lopen door tot in het groen en op het water

Strategie bij lage dynamiek

- **ACTOREN**
rijk en vooral provincies; ook gemeenten, terreinbeheerders, recreatieondernemers, private investeerders en projectontwikkelaars
- **MAATREGELEN**
gebiedsgericht beleid, veel aandacht voor ontwerpen, ontwikkelrechten in combinatie met regionale groenfondsen, grond aankopen en waar nodig onteigenen, (delen van) bestaande natuurgebieden verkopen, groen en water planologisch beschermen
- **SYNERGIE**
nieuwe allianties tussen boeren en projectontwikkelaars e.d., inspelen op veranderingen in Europees landbouwbeleid
- **FRICTIES**
natuur- en milieuorganisaties zijn tegen verkoop van natuurgebieden en bouwen in het groen, conflicten met Europees natuurbeleid, aankoop van grond bij steden kost veel geld

Strategie bij hoge dynamiek

t.o.v. lage dynamiek

- **ACTOREN**
boeren, recreatieondernemers, projectontwikkelaars en andere private partijen spelen een grotere rol
- **MAATREGELEN**
groter accent op ontwerpen vanwege ruimtelijke kwaliteit, overheden handelen meer strategisch (planologische beperkingen, overtuigen, geld uit markt halen)
- **SYNERGIE**
meer synergie door nieuwe allianties (terreinbeheerders en projectontwikkelaars)
- **FRICTIES**
meer conflicten tussen bijv. landbouw en verstedelijking

Streefbeeld voor 2040

- **UITDAGING**
biodiversiteit blijft achteruit gaan
- **RICHTINGGEVEND PRINCIP**
inheemse natuur die uit Europees perspectief interessant is beschermen en ontwikkelen
- **KENMERKEN**
veel grootschalige natuurgebieden en landschapselementen, groot genoeg voor duurzame populaties en natuurlijke processen; natuur is vooral verbonden met kust, rivieren en stuwwallen (Veluwe); verschillende natuurgebieden zijn verbonden met die in de buurlanden: klimaatcorridors; enkele verdwenen soorten zijn teruggekeerd (eland, wisent); rivieren en beken meanderen grotendeels; veel zoetzoutgradiënten zijn hersteld
- **RELATIES ANDERE FUNCTIES**
weinig verweving met andere functies, omdat medegebruik biodiversiteit niet mag aantasten; sommige (delen van) natuurgebieden zijn vrijgesteld van menselijk gebruik

Strategie bij lage dynamiek

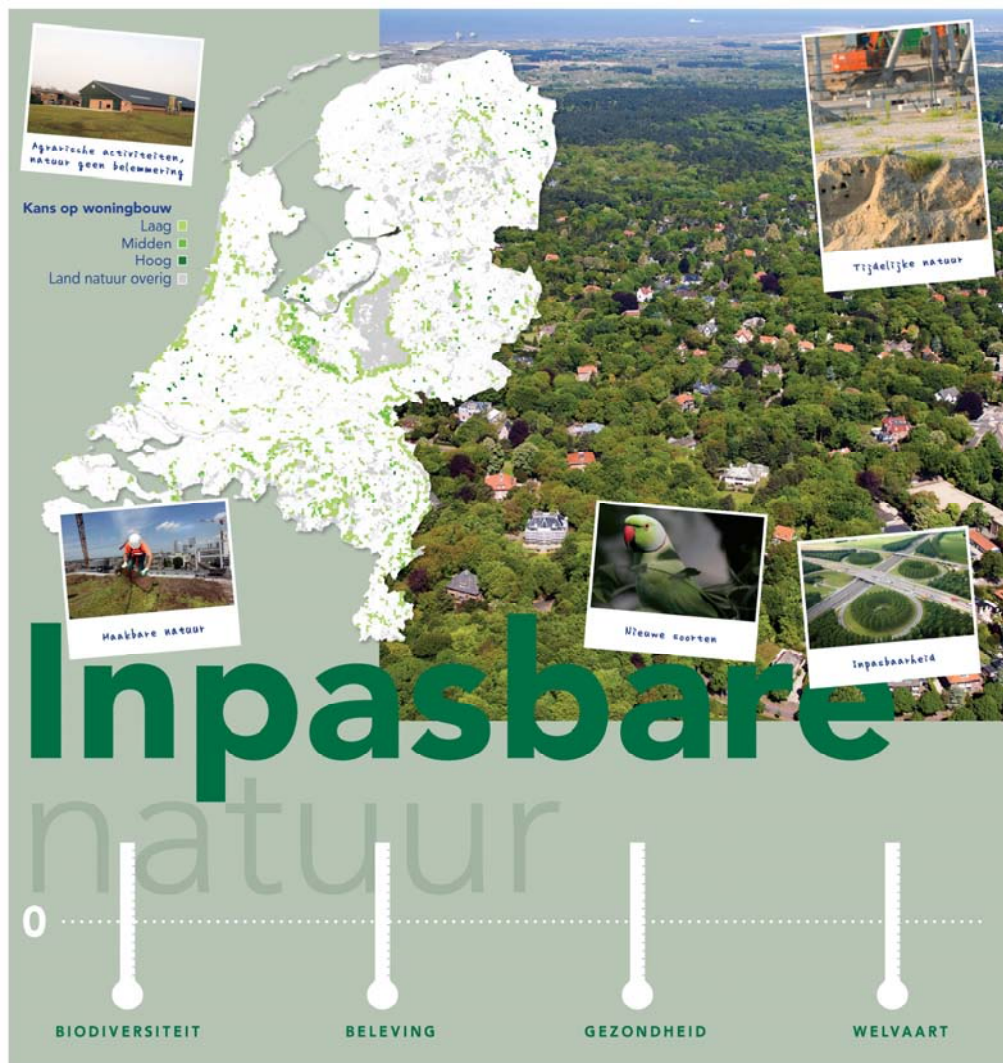
- **ACTOREN**
het rijk en vooral de provincies en terreinbeheerders, gesteund door natuur- en milieuorganisaties
- **MAATREGELEN**
combinatie van visievorming en uitvoering van projecten; grond aankoop; verkoop van natuurgebieden die niet bijdragen aan biodiversiteit; veel inpassingsplannen; sterke planologische bescherming van gerealiseerde gebieden
- **SYNERGIE**
door meekoppeling met maatregelen voor klimaatadaptatie, inspelen op krimp in perifere gebieden en aansluiten bij Europees natuurbeleid
- **FRICTIES**
weerstand bij boeren en burgers; natuurontwikkeling conflicteert soms met regionale identiteit; er is veel geld nodig

Strategie bij hoge dynamiek

t.o.v. lage dynamiek

- **ACTOREN**
provincies en private partijen spelen een grotere rol (groen beleggen als wisselgeld voor ontwikkelen)
- **MAATREGELEN**
provincies leggen meer planologische beperkingen op om hun onderhandelingspositie t.o.v. private partijen te versterken
- **SYNERGIE**
minder synergie met maatregelen voor klimaatadaptatie of met krimp in perifere regio's; steun van natuur- en milieuorganisaties is kleiner (hebben minder aanhang en geld)
- **FRICTIES**
steun vanuit Europees natuurbeleid valt weg; nog meer geld nodig vanwege hogere grondprijzen

Streefbeeld voor 2040

- **UITDAGING**
belemmeringen van natuur voor andere functies minimaliseren
- **RICHTINGGEVENDE PRINCIPE**
ruimte geven aan landbouw, recreatie, wonen, werken en andere functies
- **KENMERKEN**
weinig grote natuurgebieden; veel landschapselementen zijn verdwenen; deel van natuur is prijsgegeven aan groene woonwijken, groene bedrijventerreinen, intensieve recreatie en grootschalige landbouw; in steden veel kleine parken en groenelementen; rond steden veel recreatiegebieden voor festivals en meren voor intensieve recreatie; veel bebouwing langs meren op braakliggende landbouwgronden, verouderde bedrijventerreinen e.d. spontane natuur
- **RELATIES ANDERE FUNCTIES**
N+L zijn sterk met andere functies verweven, maar zijn er wel ondergeschikt aan

Strategie bij lage dynamiek

- **ACTOREN**
gelegenheidscoalities van provincies, recreatieondernemers, projectontwikkelaars, rijk e.d.; natuur- en milieuorganisaties kopen grond op en proberen bestaande N+L te beschermen
- **MAATREGELEN**
rijk vermindert subsidies en investeringen sterk; het stimuleert wel andere partijen, terreinbeheerders verkopen (delen van) natuurgebieden en heffen intreegeld
- **SYNERGIE**
weinig synergie omdat N+L andere functies niet mogen belemmeren, wel allianties tussen terreinbeheerders en recreatieondernemers e.d.
- **FRICTIES**
fricties met Europees natuurbeleid en met georganiseerde burgers die bestaande N+L willen beschermen

Strategie bij hoge dynamiek

t.o.v. lage dynamiek

- **ACTOREN**
boeren treden meer als projectontwikkelaars op, natuur- en milieuorganisaties spelen een kleinere rol (hebben minder aanhang en geld)
- **MAATREGELEN**
rijk, provincies en gemeenten beperken subsidies en investeringen nog meer
- **SYNERGIE**
nog minder synergie met andere functies, minder allianties, minder conflicten met afgebouwd Europees natuurbeleid
- **FRICTIES**
minder fricties vanwege minder georganiseerde burgers, een groter overschot aan bedrijven- en kantoorterreinen

Streefbeeld voor 2040

- **UITDAGING**
natuurlijke hulpbronnen beter benutten, uitputting tegengaan en milieudruk verminderen
- **RICHTINGGEVEND PRINCIPE**
N+L moeten duurzaam worden gebruikt
- **KENMERKEN**
N+L zijn kleinschalig en functioneel; fijnmazige groenblauwe dooradering van landelijke gebieden; natuur in en rond steden helpt wateroverlast verminderen; groen langs autowegen helpt fijnstof beperken; rietvelden en wilgenbossen leveren biomassa; aangelegde bossen slaan CO₂ op; vernaat laagveen gaat nog meer CO₂-uitstoot tegen; rietkragen beperken watervervuiling door landbouw; veel biologische landbouw; akkerbouw heeft veel groene akkerranden; rivieren en beken zijn breed genoeg om water te bergen; duurzame energie voor een deel in natuurgebieden opgewekt
- **RELATIES ANDERE FUNCTIES**
N+L zijn sterk met andere functies verweven; duurzaam gebruik van ecosysteemprocessen

Strategie bij lage dynamiek

- **ACTOREN**
groot aantal partijen, voornamelijk provincies, rijk, waterleidingbedrijven, energieproducenten, private investeerders en samenwerkingsverbanden van boeren; er ontstaan ook nieuwe organisaties
- **MAATREGELEN**
veel gebiedsgericht beleid, gesteund door regionale innovatienetwerken en sterke uitvoeringsorganisaties; provincies en rijk scherpen milieuregels aan en subsidiëren groene diensten meer, gebruikers betalen meer; op beperkte schaal wordt grond aangekocht; sommige (delen van) bestaande natuurgebieden worden verkocht
- **SYNERGIE**
veel mogelijkheden tot meekoppeling met klimaatadaptatie, landbouw, gezondheidszorg en recreatie
- **FRICTIES**
natuur- en milieuorganisaties verzetten zich; conflicten met Europees natuurbeleid

Strategie bij hoge dynamiek

t.o.v. lage dynamiek

- **ACTOREN**
gemeenten en andere lokale partijen spelen een grotere rol; natuur en milieuorganisaties en het rijk juist een kleinere.
- **MAATREGELEN**
gemeenten en provincies stimuleren het vernieuwen en vermarkten van diensten meer; overheden kopen geen grond aan; er worden meer (delen van) natuurgebieden verkocht
- **SYNERGIE**
meer synergie door vernieuwingen van groene en andere diensten
- **FRICTIES**
minder conflicten met natuur- en milieuorganisaties (hebben weinig aanhang); geen conflicten met afgebouwd Europees natuurbeleid

Verschenen documenten in de reeks Werkdocumenten van de Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu vanaf 2007

Werkdocumenten zijn verkrijgbaar bij het secretariaat van Unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, te Wageningen. T 0317 – 48 54 71; F 0317 – 41 90 00; E info.wnm@wur.nl
De werkdocumenten zijn ook te downloaden via de WOt-website www.wotnatuurenmilieu.wur.nl

2007

- 47** *Ten Berge, H.F.M., A.M. van Dam, B.H. Janssen & G.L. Velthof.* Mestbeleid en bodemvruchtbaarheid in de Duin- en Bollenstreek; Advies van de CDM-werkgroep Mestbeleid en Bodemvruchtbaarheid in de Duin- en Bollenstreek
- 48** *Kruit, J. & I.E. Salverda.* Spiegeltje, spiegeltje aan de muur, valt er iets te leren van een andere plannings-cultuur?
- 49** *Rijk, P.J., E.J. Bos & E.S. van Leeuwen.* Nieuwe activiteiten in het landelijk gebied. Een verkennende studie naar natuur en landschap als vestigingsfactor
- 50** *Ligthart, S.S.H.* Natuurbeleid met kwaliteit. Het Milieu- en Natuurplanbureau en natuurbeleidsevaluatie in de periode 1998-2006
- 51** *Kennismarkt 22 maart 2007; van onderbouwend onderzoek Wageningen UR naar producten MNP in 27 posters*
- 52** *Kuindersma, W., R.I. van Dam & J. Vreke.* Sturen op niveau. Perversies tussen nationaal natuurbeleid en besluitvorming op gebiedsniveau.
- 53.1** *Reijnen, M.J.S.M.* Indicators for the 'Convention on Biodiversity 2010'. National Capital Index version 2.0
- 53.3** *Windig, J.J., M.G.P. van Veller & S.J. Hiemstra.* Indicators voor 'Convention on Biodiversity 2010'. Biodiversiteit Nederlandse landbouwhuisdieren en gewassen
- 53.4** *Melman, Th.C.P. & J.P.M. Willemen.* Indicators for the 'Convention on Biodiversity 2010'. Coverage protected areas.
- 53.6** *Weijden, W.J. van der, R. Leewis & P. Bol.* Indicators voor 'Convention on Biodiversity 2010'. Indicators voor het invasieproces van exotische organismen in Nederland
- 53.7a** *Nijhof, B.S.J., C.C. Vos & A.J. van Strien.* Indicators for the 'Convention on Biodiversity 2010'. Influence of climate change on biodiversity.
- 53.7b** *Moraal, L.G.* Indicators voor 'Convention on Biodiversity 2010'. Effecten van klimaatverandering op insectenplagen bij bomen.
- 53.8** *Fey-Hofstede, F.E. & H.W.G. Meesters.* Indicators for the 'Convention on Biodiversity 2010'. Exploration of the usefulness of the Marine Trophic Index (MTI) as an indicator for sustainability of marine fisheries in the Dutch part of the North Sea.
- 53.9** *Reijnen, M.J.S.M.* Indicators for the 'Convention on Biodiversity 2010'. Connectivity/fragmentation of ecosystems: spatial conditions for sustainable biodiversity
- 53.11** *Gaaff, A. & R.W. Verburg.* Indicators for the 'Convention on Biodiversity 2010' Government expenditure on land acquisition and nature development for the National Ecological Network (EHS) and expenditure for international biodiversity projects
- 53.12** *Elands, B.H.M. & C.S.A. van Koppen.* Indicators for the 'Convention on Biodiversity 2010'. Public awareness and participation
- 54** *Broekmeyer, M.E.A. & E.P.A.G. Schouwenberg & M.E. Sanders & R. Pouwels.* Synergie Ecologische Hoofdstructuur en Natura 2000-gebieden. Wat stuurt het beheer?
- 55** *Bosch, F.J.P. van den.* Draagvlak voor het Natura 2000-gebiedenbeleid. Onder relevante betrokkenen op regionaal niveau
- 56** *Jong, J.J. & M.N. van Wijk, I.M. Bouwma.* Beheerskosten van Natura 2000-gebieden
- 57** *Pouwels, R. & M.J.S.M. Reijnen & M. van Adrichem & H. Kuipers.* Ruimtelijke condities voor VHR-soorten
- 58** Niet verschenen/ vervallen
- 59** *Schouwenberg, E.P.A.G.* Huidige en toekomstige stikstofbelasting op Natura 2000-gebieden
- 60** Niet verschenen/ vervallen
- 61** *Jaarrapportage 2006.* WOT-04-001 – ME-AVP
- 62** *Jaarrapportage 2006.* WOT-04-002 – Onderbouwend Onderzoek
- 63** *Jaarrapportage 2006.* WOT-04-003 – Advisering Natuur & Milieu
- 64** *Jaarrapportage 2006.* WOT-04-385 – Milieuplanbureaufunctie
- 65** *Jaarrapportage 2006.* WOT-04-394 – Natuurplanbureaufunctie
- 66** *Brasser E.A., M.F. van de Kerkhof, A.M.E. Groot, L. Bos-Gorter, M.H. Borgstein, H. Leneman* Verslag van de Dialogen over Duurzame Landbouw in 2006
- 67** *Hinssen, P.J.W.* Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu. Werkplan 2007
- 68** *Nieuwenhuizen, W. & J. Roos Klein Lankhorst.* Landschap in Natuurbalans 2006; Landschap in verandering tussen 1990 en 2005; Achtergronddocument bij Natuurbalans 2006.
- 69** *Geelen, J. & H. Leneman.* Belangstelling, motieven en knelpunten van natuuraanleg door grondeigenaren. Uitkomsten van een marktonderzoek.
- 70** *Didderen, K., P.F.M. Verdonschot, M. Bleeker.* Basiskaart Natuur aquatisch. Deel 1: Beleidskaarten en prototype
- 71** *Boesten, J.J.T.I., A. Tiktak & R.C. van Leerdam.* Manual of PEARLNEQ v4
- 72** *GrashofBokdam, C.J., J. Frissel, H.A.M. Meeuwssen & M.J.S.M. Reijnen.* Aanpassing graadmeter natuurwaarde voor het agrarisch gebied
- 73** *Bosch, F.J.P. van den.* Functionele agrobiodiversiteit. Inventarisatie van nut, noodzaak en haalbaarheid

- van het ontwikkelen van een indicator voor het MNP
- 74** *Kistenkas, F.H. en M.E.A. Broekmeyer.* Natuur, landschap en de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht
- 75** *Luttik, J., F.R. Veeneklaas, J. Vreke, T.A. de Boer, L.M. van den Berg & P. Luttik.* Investeren in landschapskwaliteit; De toekomstige vraag naar landschappen om in te wonen, te werken en te ontspannen
- 76** *Vreke, J.* Evaluatie van natuurbeleidsprocessen
- 77** *Apeldoorn, R.C. van,* Working with biodiversity goals in European directives. A comparison of the implementation of the Birds and Habitats Directives and the Water Framework Directive in the Netherlands, Belgium, France and Germany
- 78** *Hinssen, P.J.W.* Werkprogramma 2008; Unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu (WOT-04). Onderdeel Planbureau functies Natuur en Milieu.
- 79** *Custers, M.H.G.* Betekenissen van Landschap in onderzoek voor het Milieu- en Natuurplanbureau; een bibliografisch overzicht
- 80** *Vreke, J., J.L.M. Donders, B.H.M. Elands, C.M. Goossen, F. Langers, R. de Niet & S. de Vries.* Natuur en landschap voor mensen Achtergronddocument bij Natuurbalans 2007
- 81** *Bakel, P.J.T. van, T. Kroon, J.G. Kroes, J. Hoogewoud, R. Pastoors, H.Th.L. Massop, D.J.J. Walvoort.* Reparatie Hydrologie voor STONE 2.1. Beschrijving reparatie-acties, analyse resultaten en beoordeling plausibiliteit.
- 2008**
- 82** *Kistenkas, F.H. & W. Kuindersma.* Jurisprudentie-monitor natuur 2005-2007; Rechtsonwikkelingen Natura 2000 en Ecologische Hoofdstructuur
- 83** *Berg, F. van den, P.I. Adriaanse, J. A. te Roller, V.C. Vulto & J.G. Groenwold.* SWASH Manual 2.1; User's Guide version 2
- 84** *Smits, M.J., M.J. Bogaardt, D. Eaton, P. Roza & T. Selnes.* Tussen de bomen het geld zien. Programma Beheer en vergelijkbare regelingen in het buitenland (een quick-scan)
- 85** *Dijk, T.A. van, J.J.M. Driessen, P.A.I. Ehlert, P.H. Hotsma, M.H.M.M. Montforts, S.F. Plessius & O. Oenema.* Protocol beoordeling stoffen Meststoffenwet; versie 1.0
- 86** *Goossen, C.M., H.A.M. Meeuwssen, G.J. Franke & M.C. Kuyper.* Verkenning Europese versie van de website www.daarmoetikzijn.nl.
- 87** *Helming, J.F.M. & R.A.M. Schrijver.* Economische effecten van inzet van landbouwsubsidies voor milieu, natuur en landschap in Nederland; Achtergrond bij het MNP-rapport 'Opties voor Europese landbouw-subsidies
- 88** *Hinssen, P.J.W.* Werkprogramma 2008; Unit Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu (WOT-04). Programma 001/003/005
- 90** *Kramer, H.* Geografisch Informatiesysteem Bestaande Natuur; Beschrijving IBN1990t en pilot ontwikkeling BN2004
- 92** *Jaarrapportage 2007.* WOT-04-001 – Koepel
- 93** *Jaarrapportage 2007.* WOT-04-002 – Onderbouwend Onderzoek
- 94** *Jaarrapportage 2007.* WOT-04-003 – Advisering Natuur & Milieu
- 95** *Jaarrapportage 2007.* WOT-04-005 – M-AVP
- 96** *Jaarrapportage 2007.* WOT-04-006 – Natuurplanbureau functie
- 97** *Jaarrapportage 2007.* WOT-04-007 – Milieuplanbureau functie
- 98** *Wamelink, G.W.W.* Gevoeligheids- en onzekerheids-analyse van SUMO
- 99** *Hoogeveen, M.W., H.H. Luesink, L.J. Mokveld & J.H. Wisman.* Ammoniakemissies uit de landbouw in Milieubalans 2006: uitgangspunten en berekeningen
- 100** *Kennismarkt 3 april 2008; Van onderbouwend onderzoek Wageningen UR naar producten MNP*
- 101** *Mansfeld, M.J.M. van & J.A. Klijn.* "Balansen op de weegschaal". Terugblik op acht jaar Natuurbalansen (1996-2005)
- 102** *Sollart, K.M. & J. Vreke.* Het faciliteren van natuur- en milieueducatie in het basisonderwijs; NME-ondersteuning in de provincies
- 103** *Berg, F. van den, A. Tiktak, J.G. Groenwold, D.W.G. van Kraalingen, A.M.A. van der Linden & J.J.T.I. Boesten,* Documentation update for GeoPEARL 3.3.3
- 104** *Wijk, M.N., van (redactie).* Aansturing en kosten van het natuurbeheer. Ecologische effectiviteit regelingen natuurbeheer
- 105** *Selnes, T. & P. van der Wielen.* Tot elkaar veroordeeld? Het belang van gebiedsprocessen voor de natuur
- 106** *Annual reports for 2007; Programme WOT-04*
- 107** *Pouwels, R. J.G.M. van der Gref, M.H.C. van Adrichem, H. Kuiper, R. Jochem & M.J.S.M. Reijnen.* LARCH Status A
- 108** *Wamelink, G.W.W.* Technical Documentation for SUMO2 v. 3.2.1,
- 109** *Wamelink, G.W.W., J.P. Mol-Dijkstra & G.J. Reinds.* Herprogrammeren van SUMO2. Verbetering in het kader van de modelkwaliteitsslag
- 110** *Salm, C. van der, T. Hoogland & D.J.J. Walvoort.* Verkenning van de mogelijkheden voor de ontwikkeling van een metamodel voor de uitspoeling van stikstof uit landbouwgronden
- 111** *Dobben H.F. van & R.M.A. Wegman.* Relatie tussen bodem, atmosfeer en vegetatie in het Landelijk Meetnet Flora (LMF)
- 112** *Smits, M.J.W. & M.J. Bogaardt.* Kennis over de effecten van EU-beleid op natuur en landschap
- 113** *Maas, G.J. & H. van Reuler.* Boomkwekerij en aardkunde in Nederland,
- 114** *Lindeboom, H.J., R. Witbaard, O.G. Bos & H.W.G. Meesters.* Gebiedsbescherming Noordzee, habitattypen, instandhoudingdoelen en beheermaatregelen
- 115** *Leneman, H., J. Vader, L.H.G. Slangen, K.H.M. Bommel, N.B.P. Polman, M.W.M. van der Elst & C. Mijnders.* Groene diensten in Nationale Landschappen- Potenties bij een veranderende landbouw,
- 116** *Groeneveld, R.A. & D.P. Rudrum.* Habitat Allocation to Maximize Biodiversity, A technical description of the HAMBO model
- 117** *Kruit, J., M. Brinkhuijzen & H. van Blerck.* Ontwikkelen met kwaliteit. Indicatoren voor culturele vernieuwing en architectonische vormgeving
- 118** *Roos-Klein Lankhorst, J.* Beheers- en Ontwikkelingsplan 2007: Kennismodel Effecten Landschap Kwaliteit; Monitoring Schaal; BelevingsGIS
- 119** *Henkens, R.J.H.G.* Kwalitatieve analyse van knelpunten tussen Natura 2000-gebieden en waterrecreatie
- 120** *Verburg, R.W., I.M. Jorritsma & G.H.P. Dirkx.* Quick scan naar de processen bij het opstellen van Wot-werkdocument 200

- beheerplannen van Natura 2000-gebieden. Een eerste verkenning bij provincies, Rijkswaterstaat en Dienst Landelijk Gebied
- 121** *Daamen, W.P.* Kaart van de oudste bossen in Nederland; Kansen op hot spots voor biodiversiteit
- 122** *Lange de, H.J., G.H.P. Arts & W.C.E.P. Verberk.* Verkenning CBD 2010-indicatoren zoetwater. Inventarisatie en uitwerking relevante indicatoren voor Nederland
- 123** *Vreke, J., N.Y. van der Wulp, J.L.M. Donders, C.M. Goossen, T.A. de Boer & R. Henkens.* Recreatief gebruik van water. Achtergronddocument Natuurbalans 2008
- 124** *Oenema, O. & J.W.H. van der Kolk.* Moet het eenvoudiger? Een essay over de complexiteit van het milieubeleid
- 125** *Oenema, O. & A. Tiktak.* Niets is zonder grond; Een essay over de manier waarop samenlevingen met hun grond omgaan
- 2009**
- 126** *Kamphorst, D.A.* Keuzes in het internationale biodiversiteitsbeleid; Verkenning van de beleidstheorie achter de internationale aspecten van het Beleidsprogramma Biodiversiteit (2008-2011)
- 127** *Dirkx, G.H.P. & F.J.P. van den Bosch.* Quick scan gebruik Catalogus groenblauwe diensten
- 128** *Loeb, R. & P.F.M. Verdonschot.* Complexiteit van nutriëntenlimitaties in oppervlaktewateren
- 129** *Kruit, J. & P.M. Veer.* Herfotografie van landschappen; Landschapsfoto's van de 'Collectie de Boer' als uitgangspunt voor het in beeld brengen van ontwikkelingen in het landschap in de periode 1976-2008
- 130** *Oenema, O., A. Smit & J.W.H. van der Kolk.* Indicatoren Landelijk Gebied; werkwijze en eerste resultaten
- 131** *Agricola, H.J.A.J. van Strien, J.A. Boone, M.A. Dolman, C.M. Goossen, S. de Vries, N.Y. van der Wulp, L.M.G. Groenemeijer, W.F. Lukey & R.J. van Til.* Achtergrond-document Nulmeting Effectindicatoren Monitor Agenda Vitaal Platteland
- 132** *Jaarrapportage 2008.* WOT-04-001 – Koepel
- 133** *Jaarrapportage 2008.* WOT-04-002 – Onderbouwend Onderzoek
- 134** *Jaarrapportage 2008.* WOT-04-003 – Advisering Natuur & Milieu
- 135** *Jaarrapportage 2008.* WOT-04-005 – M-AVP
- 136** *Jaarrapportage 2008.* WOT-04-006 – Natuurplanbureauafunctie
- 137** *Jaarrapportage 2008.* WOT-04-007 – Milieuplanbureauafunctie
- 138** *Jong de, J.J., J. van Os & R.A. Smidt.* Inventarisatie en beheerskosten van landschapselementen
- 139** *Dirkx, G.H.P., R.W. Verburg & P. van der Wielen.* Tegenkrachten Natuur. Korte verkenning van de weerstand tegen aankopen van landbouwgrond voor natuur
- 140** *Annual reports for 2008; Programme WOT-04*
- 141** *Vullings, L.A.E., C. Blok, G. Vonk, M. van Heusden, A. Huisman, J.M. van Linge, S. Keijzer, J. Oldengarm & J.D. Bulens.* Omgaan met digitale nationale beleidskaarten
- 142** *Vreke, J., A.L. Gerritsen, R.P. Kranendonk, M. Pleijte, P.H. Kersten & F.J.P. van den Bosch.* Maatlat Government – Governance
- 143** *Gerritsen, A.L., R.P. Kranendonk, J. Vreke, F.J.P. van den Bosch & M. Pleijte.* Verdrogingsbestrijding in het tijdperk van het Investeringsbudget Landelijk Gebied. Een verslag van casusonderzoek in de provincies Drenthe, Noord-Brabant en Noord-Holland.
- 144** *Luesink, H.H., P.W. Blokland, M.W. Hoogeveen & J.H. Wisman.* Ammoniakemissie uit de landbouw in 2006 en 2007
- 145** *Bakker de, H.C.M. & C.S.A. van Koppen.* Draagvlakonderzoek in de steigers. Een voorstudie naar indicatoren om maatschappelijk draagvlak voor natuur en landschap te meten
- 146** *Goossen, C.M.,* Monitoring recreatiegedrag van Nederlanders in landelijke gebieden. Jaar 2006/2007
- 147** *Hoefs, R.M.A., J. van Os & T.J.A. Gies.* Kavelruil en Landschap. Een korte verkenning naar ruimtelijke effecten van kavelruil.
- 148** *Klok, T.L., R. Hille Ris Lambers, P. de Vries, J.E. Tamis & J.W.M. Wijsman.* Quick scan model instruments for marine biodiversity policy.
- 149** *Spruijt, J., P. Spoorenberg & R. Schreuder.* Milieueffectiviteit en kosten van maatregelen gewasbescherming.
- 150** *Ehlert, P.A.I. (rapporteur).* Advies Bemonstering bodem voor differentiatie van fosfaatgebruiksnormen.
- 151** *Wulp van der, N.Y.* Storende elementen in het landschap: welke, waar en voor wie? Bijlage bij WOT-paper 1 – Krassen op het landschap
- 152** *Oltmer, K., K.H.M. van Bommel, J. Clement, J.J. de Jong, D.P. Rudrum & E.P.A.G. Schouwenberg.* Kosten voor habitattypen in Natura 2000-gebieden. Toepassing van de methode Kosteneffectiviteit natuurbeleid.
- 153** *Adrichem van, M.H.C., F.G. Wortelboer & G.W.W. Wamelink.* MOVE. Model for terrestrial Vegetation. Version 4.0
- 154** *Wamelink, G.W.W., R.M. Winkler & F.G. Wortelboer.* User documentation MOVE4 v 1.0
- 155** *Gies de, T.J.A., L.J.J. Jeurissen, I. Staritsky & A. Bleeker.* Leefomgevingsindicatoren Landelijk gebied. Inventarisatie naar stand van zaken over geurhinder, lichthinder en fijn stof.
- 156** *Tamminga, S., A.W. Jongbloed, P. Bikker, L. Sebek, C. van Bruggen & O. Oenema.* Actualisatie excretiecijfers landbouwhuisdieren voor forfaits regeling Meststoffenwet
- 157** *Van der Salm, C., L. M. Boumans, G.B.M. Heuvelink & T.C. van Leeuwen.* Protocol voor validatie van het nutriëntenemissiemodel STONE op meetgegevens uit het Landelijk Meetnet effecten Mestbeleid
- 158** *Bouwma, I.M.* Quicksan Natura 2000 en Programma Beheer. Een vergelijking van Programma Beheer met de soorten en habitats van Natura 2000
- 159** *Gerritsen, A.L., D.A. Kamphorst, T.A. Selnes, M. van Veen, F.J.P. van den Bosch, L. van den Broek, M.E.A. Broekmeyer, J.L.M. Donders, R.J. Fontein, S. van Tol, G.W.W. Wamelink & P. van der Wielen.* Dilemma's en barrières in de praktijk van het natuur- en landschapsbeleid; Achtergronddocument bij Natuurbalans 2009.
- 160** *Fontein R.J., T.A. de Boer, B. Breman, C.M. Goossen, R.J.H.G. Henkens, J. Luttik & S. de Vries.* Relatie recreatie en natuur; Achtergronddocument bij Natuurbalans 2009
- 161** *Deneer, J.W. & R. Kruijine. (2010).* Atmosferische depositie van gewasbeschermingsmiddelen. Een

- verkenning van de literatuur verschenen na 2003.
- 162** Verburg, R.W., M.E. Sanders, G.H.P. Dirkx, B. de Knegt & J.W. Kuhlman. Natuur, landschap en landelijk gebied. Achtergronddocument bij Natuurbalans 2009.
- 163** Doorn van, A.M. & M.P.C.P. Paulissen. Natuurgericht milieubeleid voor Natura 2000-gebieden in Europees perspectief: een verkenning.
- 164** Smidt, R.A., J. van Os & I. Staritsky. Samenstellen van landelijke kaarten met landschapselementen, grondeigendom en beheer. Technisch achtergronddocument bij de opgeleverde bestanden.
- 165** Pouwels, R., R.P.B. Foppen, M.F. Wallis de Vries, R. Jochem, M.J.S.M. Reijnen & A. van Kleunen. Verkenning LARCH: omgaan met kwaliteit binnen ecologische netwerken.
- 166** Born van den, G.J., H.H. Luesink, H.A.C. Verkerk, H.J. Mulder, J.N. Bosma, M.J.C. de Bode & O. Oenema. Protocol voor monitoring landelijke mestmarkt onder een stelsel van gebruiksnormen, versie 2009.
- 167** Dijk, T.A. van, J.J.M. Driessen, P.A.I. Ehlert, P.H. Hotsma, M.H.M.M. Montforts, S.F. Plessius & O. Oenema. Protocol beoordeling stoffen Meststoffenwet-Versie 2.1
- 168** Smits, M.J., M.J. Bogaardt, D. Eaton, A. Karbauskas & P. Roza. De vermaatschappelijking van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid. Een inventarisatie van visies in Brussel en diverse EU-lidstaten.
- 169** Vreke, J. & I.E. Salverda. Kwaliteit leefomgeving en stedelijk groen.
- 170** Hengsdijk, H. & J.W.A. Langeveld. Yield trends and yield gap analysis of major crops in the World.
- 171** Horst, M.M.S. ter & J.G. Groenwold. Tool to determine the coefficient of variation of DegT50 values of plant protection products in water-sediment systems for different values of the sorption coefficient
- 172** Boons-Prins, E., P. Leffelaar, L. Bouman & E. Stehfest (2010) Grassland simulation with the LPJmL model
- 173** Smit, A., O. Oenema & J.W.H. van der Kolk. Indicatoren Kwaliteit Landelijk Gebied
- 2010**
- 174** Boer de, S., M.J. Bogaardt, P.H. Kersten, F.H. Kistenkas, M.G.G. Neven & M. van der Zouwen (. Zoektocht naar nationale beleidsruimte in de EU-richtlijnen voor het milieu- en natuurbeleid. Een vergelijking van de implementatie van de Vogel- en Habitatrichtlijn, de Kaderrichtlijn Water en de Nitraatrichtlijn in Nederland, Engeland en Noordrijn-Westfalen
- 175** Jaarrapportage 2009. WOT-04-001 – Koepel
- 176** Jaarrapportage 2009. WOT-04-002 – Onderbouwend Onderzoek
- 177** Jaarrapportage 2009. WOT-04-003 – Advisering Natuur & Milieu
- 178** Jaarrapportage 2009. WOT-04-005 – M-AVP
- 179** Jaarrapportage 2009. WOT-04-006 – Natuurplanbureauafunctie
- 180** Jaarrapportage 2009. WOT-04-007 – Milieuplanbureauafunctie
- 181** Annual reports for 2009; Programme WOT-04
- 182** Oenema, O., P. Bikker, J. van Harn, E.A.A. Smolders, L.B. Sebek, M. van den Berg, E. Stehfest & H. Westhoek. Quicksan opbrengsten en efficiëntie in de gangbare en biologische akkerbouw, melkveehouderij, varkenshouderij en pluimveehouderij. Deelstudie van project 'Duurzame Eiwitvoorziening'.
- 183** Smits, M.J.W., N.B.P. Polman & J. Westerink. Uitbreidingsmogelijkheden voor groene en blauwe diensten in Nederland; Ervaringen uit het buitenland
- 184** Dirkx, G.H.P. (red.). Quick responsefunctie 2009. Verslag van de werkzaamheden.
- 185** Kuhlman, J.W., J. Luijt, J. van Dijk, A.D. Schouten & M.J. Voskuilen. Grondprij斯卡arten 1998-2008
- 186** Slangen, L.H.G., R.A. Jongeneel, N.B.P. Polman, E. Lianouridis, H. Leneman & M.P.W. Sonneveld. Rol en betekenis van commissies voor het gebiedsgerichte beleid.
- 187** Temme, A.J.A.M. & P.H. Verburg. Modelling of intensive and extensive farming in CLUE
- 188** Vreke, J.. Financieringsconstructie voor landschap
- 189** Slangen, L.H.G.. Economische concepten voor beleidsanalyse van milieu, natuur en landschap
- 200** Kennismarkt 27 april 2010; Van onderbouwend onderzoek Wageningen UR naar producten MNP

Biodiversiteit

Economische context

Milieu

Bestuur & Samenleving

Landschap